

EN UNDERSØGELSE AF TILHØR OG MEDBORGERSKAB BLANDT MINORITETSETNISKE KVINDER

En kandidatafhandling i Socialt Arbejde

af Anna Bjørg Møller Andersen (20220192)

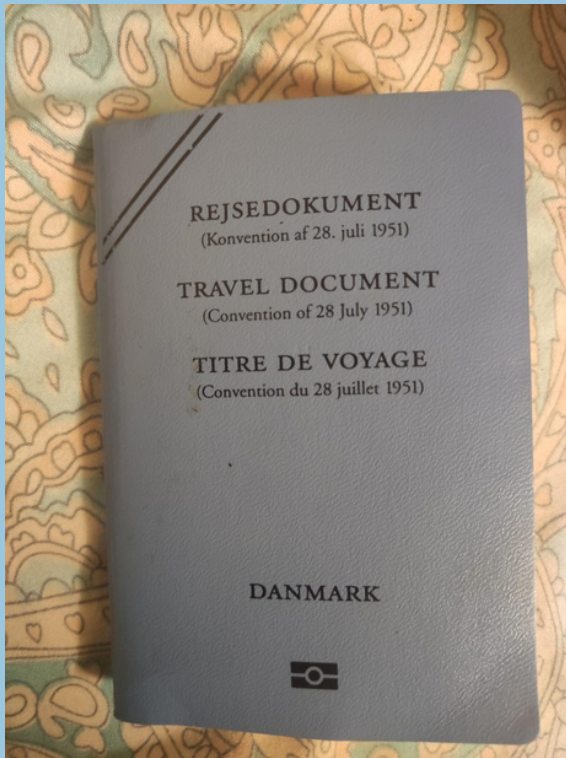
Vejledt af Mustafa Kemal Topal

Antal anslag 136.984

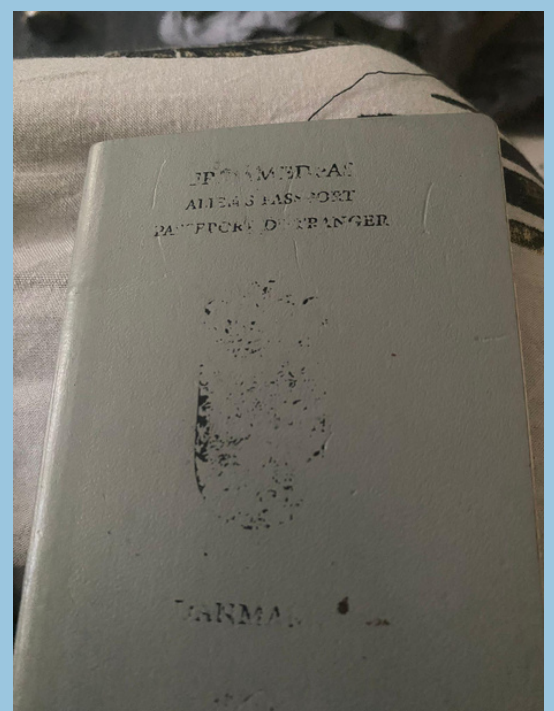

**AALBORG
UNIVERSITET**

KØBENHAVN

**En særlig tak til de fire deltager:
Anisa, Farah, Dima og Hadiya**

Resume

This thesis investigates the significance of citizenship for minority ethnic women who have spent the majority of their lives in Denmark but still lack legal recognition as Danish citizens. Over the past decades, issues of belonging and inclusion of ethnic minorities have been central in European societies due to globalization, migration, and multiculturalism. In Denmark, the debate over the past ten years has focused on the meaning of citizenship for immigrants, involving not only regulations and formalities but also identity. The research situates itself between integration and nationalism, examining citizenship as a political concept to understand national identity, rights, and social control. The relationship between gender and the process of obtaining citizenship remains under-theorized, and this thesis focuses on the lived experiences of minority ethnic women in Denmark to understand the importance of citizenship for their sense of belonging and citizenship.

The research question guiding this thesis is: *What is the significance of citizenship for the sense of belonging and citizenship for women with a minority ethnic background?* The study aims to understand what shapes minority ethnic women's sense of belonging and citizenship in Denmark and how the granting of citizenship impacts these aspects. It explores the experiences of four women regarding their citizenship and their attachment to both Denmark and their countries of origin, from a phenomenological perspective. Intersectional categories such as ethnicity, gender, and class are used to comprehend the women's private and public lives. The motivation for this thesis arises from the desire to understand the importance of citizenship for those significantly affected by it. The author's involvement with the NGO Diversity Works, where women strive to become full-fledged citizens, underscores the investigation into whether citizenship is about recognition and rights or about belonging and identity.

This thesis employs qualitative semi-structured interviews and observations from the author's work with Diversity Works. Four interviews with women who do not possess Danish citizenship were conducted, analysing their life worlds from a phenomenological perspective. Ethical considerations are crucial, particularly concerning the vulnerability of the informants and the researcher's position. The analyses investigate the significance of citizenship for the women's experience of citizenship and belonging to Denmark. The first part of the analysis focuses on the women's personal narratives regarding their feelings of belonging to Denmark and their countries of origin, while the second part highlights gender aspects of citizenship and belonging in Denmark. In summary, this abstract frames

the central themes and methods of the thesis, which examines the experiences of minority ethnic women in Denmark regarding their citizenship and sense of belonging through qualitative methods and a feminist perspective.

Indholdsfortegnelse

1.1	Indledning.....	5
1.2	<i>Tilhørsforhold, identitet og medborgerskab.....</i>	5
1.3	<i>Metode og Fremgangsmåde.....</i>	6
2.	Motivation og problemfelt	8
2.1	<i>Diversity Works - En organisation for minoritetsetniske kvinder.....</i>	8
2.2	<i>Er statsborgerskab en vigtig status for at føle sig som medborger?</i>	10
3.	Problemformulering.....	11
4.	Forskningsfelt	11
4.1	<i>Medborgerskab som teoretisk begreb.....</i>	12
4.2	<i>Det ulige og kønnede medborgerskab</i>	13
4.3	<i>Èt begreb, mange betydninger.....</i>	14
4.4	<i>Hvor er den personlige fortælling?</i>	15
5.	Metodologisk fremgangsmåde	16
5.1	<i>Det semistrukturerede livsverden interview.....</i>	16
5.2	<i>Præsentation af informanterne.....</i>	18
5.3	<i>Fænomenologi som metode og analysemodel.....</i>	18
5.4	<i>Etik i en kvalitativ verden</i>	20
5.6	<i>Positionering og magtforhold.....</i>	22
6.	Teoretisk tilgang og analytiske begreber	23
6.1.1	<i>En teoretisering af tilhørshold.....</i>	23
6.1.2	<i>'Belonging'</i>	23
6.1.3	<i>Identifikation og følelsesmæssig forbundethed</i>	25
6.1.4	<i>'The politics of belonging'</i>	26
6.1.5	<i>Tilhør, magt og intersektionalitet.....</i>	27
6.2.1	<i>Feministisk medborgerskabsteori.....</i>	27
6.2.2	<i>Det levede medborgerskab</i>	28
6.2.3	<i>Inklusions og eksklusions processer.....</i>	29
6.2.4	<i>Det private og det offentlige.....</i>	30
Analysedel I: Beretninger om tilhør	31	
7.1	<i>Fremmedpas og fremmedfølelser</i>	31
7.2	<i>Har man statsborgerskab, er man rigtig dansker.....</i>	33
7.3	<i>At høre til mere end et sted</i>	34
7.4	<i>Det inkluderende eller ekskluderende medborgerskab.....</i>	37
7.5	<i>De transnationale relationer og tilhør</i>	38
7.6	<i>Den ambivalente følelse af hjem.....</i>	40
7.7	<i>Delkonklusion.....</i>	42

8. Analysedel II: Beretninger om medborgerskab	43
8.1. <i>Langt væk fra familien.....</i>	43
8.2 <i>Lige adgang til medborgerskab kræver ulige behandling.....</i>	44
8.3 <i>At være dansk muslim med somalisk baggrund.....</i>	46
8.4 <i>Køn som en vigtig faktor for medborgerskab.....</i>	48
8.5. <i>At være kvinde i hjemmet.....</i>	49
8.6. <i>Moderens marginale position i samfundslivet.....</i>	51
8.7. <i>Statsborgerskabs betydning for medborgerskab og tilhørsforhold</i>	53
8.8 <i>Delkonklusion.....</i>	55
9. Konklusion	55
10. Perspektivering.....	57
10.1. <i>Et samfundsmæssigtaftryk</i>	57
10.2. <i>Et aftryk på forskningsfeltet.....</i>	58
10. Litteratur.....	59

1.1 Indledning

Spørgsmålet om tilhørsforholdet – hvem der hører til og hvem der ikke gør – har været et centralt spørgsmål i europæiske samfund, ikke mindst i de seneste årtier, som følge af stigende globalisering, migration og multikulturisme. Dette skyldes ikke kun at en af de største politiske debatter i dag drejer sig om inklusion af etniske minoriteter, men også diskursen af tilhørsforholdet, som er blevet dominerende i den offentlige debat. Politiske grænsedragninger der konstruerer et 'os/dem' er med til at definere hvem der er inde i det nationale fællesskab og hvem der er ude (Christensen, 2008, s. 59).

Særlig de sidste 10 år politiske debat i Danmark har udbredt en fortælling om betydning af tildelingen af statsborgerskab til immigranter, som ikke kun handler om regler og formaliteter, men også om identitet. En af de store diskussioner indenfor udlændingepolitikken har længe handlet om hvem der får lov til at blive statsborger. Ordlyden på debatten afslører at politikere og debattører har tendens til at lave en slutning mellem statsborgerskab, nationalitet og mellem status og identitet (Simonsen, 2017, s. 1).

Udvikling i debatten falder sammen med antallet af naturalisationer¹ af faldet, som skyldes at reglerne til statsborgerskabet har undergået mange stramning de sidste årtier. Statsborgerskab symboliserer for nogle grupper det officielle stempel på et medlemskab til nationens fællesskab, med dets rettigheder, pligter og et pas der fortæller verden hvor du kommer fra. Denne kandidatafhandling koncentrerer sig om gruppen af minoritetsetniske kvinder, der har boet størstedelen af deres liv i Danmark, men stadig står uden et dokument der juridisk anerkender dem som danske.

1.2 Tilhørsforhold, identitet og medborgerskab

Afhandlingen søger at forstå, hvad der former minoritetsetniske kvinders tilhørsforhold og medborgerskab i Danmark, samt hvilken effekt tildeling af statsborgerskab har på disse forhold. Hypotesen er, at disse tre forhold påvirker hinanden indbyrdes. At der findes en vekselvirkning, mellem medborgerskab, tilhørsforhold og det mere formelle statsborgerskab, med en formodning om, at statsborgerskab tilskynder til de sidste to forhold.

Fokus er på fire kvinders oplevelse af medborgerskab og fortællinger, deres tilhør og tilknytning til henholdsvis Danmark og deres oprindelsesland. Med udgangspunkt i et fænomenologisk perspektiv, vil denne afhandling være et forsøg på at forstå hvordan de følelses- og

¹ Naturalisation betyder opnåelse af indfødsret eller statsborgerskab i et andet land end det, hvor man er født.

tilhørs-mæssigt forholder sig til deres "hjemland" og til deres liv i Danmark. Det betyder, at sociale fænomener, såsom 'tilhørsforhold' og 'medborgerskab' vil skrives frem som perspektiver, som den opleves af undersøgelsespersonerne, ud fra den opfattelse, at den vigtige virkelighed er det, mennesker opfatter den som (Tanggaard, 2017, s. 87).

I denne sammenhæng er det gavnligt at fokusere på, hvordan intersektionelle kategorier, såsom etnicitet, køn og klasse, fletter sig sammen og påvirker deres private hverdagsliv, samt muligheder for at indgå i det offentlige samfundsliv. Kønsforsker har gjort dette problemfelt til omdrejningspunktet for en analyse af minoritetsetniske kvinders aktive og lige medborgerskab med fokus på potentialer og barriere for individuel mobilisering. Forskningen problematiserer idealer om lighed/ligestilling mellem køn, specielt spændingen mellem principper om lighed mellem borgere i det offentlige liv, og kvinder og mænds forskellige roller i det private liv (Siim, 2004, s. 19).

Særligt to forskere, som har bidraget til dette felt, vil blive brugt i denne afhandling til at undersøge, hvordan strukturelle forhold i den traditionelle forståelse af medborgerskab har ekskluderende effekt på minoritetsetniske kvinder med flygtninge-og migrantbaggrund. Her er tale om Politolog Birte Siim, forsker i feminisme i Skandinavien og Ruth Lister professor og forsker i feministisk medborgerskabstænkning. Desuden vil sociologen Nira Yuval-Davis, bidrage med teoretiske perspektiver på kvinders tilhørsforhold til henholdsvis Danmark og deres oprindelseslande, med begreberne 'belonging' og 'politics of belonging' til at indramme to dimensioner af begrebet tilhørsforhold, nemlig den subjektive oplevelse og den diskursive konstruktion af menneskers tilhør til et givet samfund.

1.3 Metode og Fremgangsmåde

Afhandlingen anvender kvalitative metoder for at opnå en dybdegående forståelse af kvindernes oplevelser og perspektiver. Den centrale metode er semistrukturerede interviews, der giver mulighed for at udforske temaer som medborgerskab, tilhørsforhold og identitet ud fra kvindernes egne perspektiver. Der er gennemført fire interviews med kvinder (hvoraf tre af dem ikke har dansk statsborgerskab). Ethiske overvejelser har været centrale i denne undersøgelse, især i forhold til informanternes sårbarhed og forskerens position.

Observationer fra forfatterens arbejde hos NGO'en Diversity Works er også inddraget for at supplere interviewdataene og give et bredere perspektiv på kvindernes oplevelser af medborgerskab og tilhørsforhold i Danmark. Analysen af empirien fokuserer på at identificere

centrale temaer og mønstre i kvindernes fortællinger om deres oplevelser af statsborgerskab og tilhørsforhold.

Den første del af analysen koncentrerer sig om kvindernes personlige narrativer om deres følelser af tilhør til Danmark og deres oprindelseslande, mens den anden del af analysen belyser kønslige aspekter ved medborgerskab og tilhør i Danmark. Denne indledende gennemgang har til formål at skabe et overblik over afhandlingens emne og tilgang samt at introducere de centrale begreber og teorier, der vil blive anvendt i analysen. Ved at undersøge minoritetsetniske kvinders oplevelser af statsborgerskab og medborgerskab håber afhandlingen at bidrage til en dybere forståelse af de komplekse dynamikker, der præger deres tilhørsforhold til det danske samfund.

2. Motivation og problemfelt

Det følgende afsnit har til formål at tydeliggøre den motivation, der har været dynamoen for dette speciale. Motivationen udspringer selvfølgelig også af, hvad jeg mener er en relevant samtale at tage i samfundet for at forstå betydningen af noget, som et flertal af os tager for givet, mens det for en betragtelig del har stor påvirkning for hverdagen. Derfor vil jeg i dette afsnit udfolde et problemfelt, hvorigennem min motivation for denne kandidatafhandling er opstået.

2.1 Diversity Works - En organisation for minoritetsetniske kvinder

Kendskabet til området stammer fra min involvering hos NGO'en Diversity Works (DW), som er en organisation for minoritetsetniske kvinder, i forskellige udsatte positioner, hvor jeg gennem flere år har været tilknyttet som frivillig og senest som praktikant. Som danskfødt borger, med tydelige skandinaviske træk, har det ligget mig fjernt at reflektere over min status som dansk statsborger og ligeledes over den sikkerhed, som mit tilhørsforhold til den danske stat har garanteret mig. Jeg har da værdsat, at det rødbedefarvede pas har givet mig fri bevægelighed i det meste af verden og har gjort visumansøgningen til lande uden for Schengen-området til en mindre bagatel, men jeg er aldrig blevet konfronteret med hvad denne status betyder for min identifikation og tilhør til det sted, jeg betragter som mit hjem.

Hos Diversity Works møder jeg kvinder fra hele verden, der hver især har deres egen historie om at komme til Danmark som flygtning eller migrant og derefter stræbe efter at blive fuldgældende medborgere med de rettigheder og pligter, det indebærer. En fælles tråd i deres fortællinger er oplevelsen af at stå uden for fællesskabet, som for mange er kilden til en følelse af tilhør og anerkendelse som medborger. Dette fik mig til at spekulere på, om de idealer, medborgerskab bygger på – at behandle alle lige uanset køn, religion, etnicitet, handicap osv. – i virkeligheden kan have en ekskluderende og diskriminerende effekt på dem, der historisk og traditionelt set ikke blev betragtet som aktive medborgere.

Under min tid som praktikant i organisationen havde jeg til opgave at facilitere et 12-ugers undervisnings-og forberedelsesforløb i anledning af den halvårslige indfødsretsprøve. Forløbet var et åbent tilbud for voksne og unge, både mænd og kvinder, som efterstræbte dansk statsborgerskab. Det var tydeligt, at dansk statsborgerskab anses for at være meget attraktivt, hvilket afspejlede sig i deltagernes vilje og engagement i kurset, men også en betydelig del frustration.

Farah og Anisa sad på første række med pen og papir og stillede nysgerrige spørgsmål til dansk historie og samfund, hvor jeg ofte måtte være dem svar skyldig. Sarah måtte tage sin datter med, når pasningen ikke var en mulighed, for ikke at gå glip af undervisningen. Familien Aziz, som boede et stykke væk fra København, var fast besluttet på at tage prøven sammen, - mor, far og datter - indtil vi fandt ud af, at datteren, ikke havde permanent opholdstilladelse. Hun skulle derfor først igennem en ansøgningsproces med en behandlingstid på gennemsnitlig 10 måneder, før hun kunne ansøge om statsborgerskab. Dette forhindrede hende også i at tage sabbatår, da det ville tælle som afbrudt uddannelse.

Adgangen til det danske fællesskab, som kursisterne ønskede at opnå, kræver opfyldelse af en række betingelser, hvor det er Folketinget, der via lovgivning danner forudsætningen for tildeling af statsborgerskab til hver enkelt ansøger. Denne politiske og juridiske involvering gør processen betydeligt langsommelig og tager i gennemsnit 22 måneder. Danmark står på europæisk plan alene med hensyn til krav og procedurer, som Institut for Menneskerettigheder har vurderet, ikke lever op til internationale forpligtelser på området. I rapporten "Fremmed i eget land" konkluderer instituttet, at antallet af personer, som får tilkendt dansk statsborgerskab, er det absolut laveste i 40 år og et demokratisk problem, da en stigende andel af befolkningen ikke har stemmeret (Andersen, et. al, 2021). Dette har konsekvenser for både mænd og kvinder, men særlig den sidste gruppe oplever størst negativ effekt – især mht. uddannelse, beskæftigelse og indkomst – hvilket risikere at svække deres potentiale som aktive medborgere i samfundslivet.

Når jeg taler med kvinderne i Diversity Works, bliver det tydeligt, hvor stor en betydning denne juridiske status har for deres selvforståelse og hverdag. Det handler ikke blot om at have de samme rettigheder som andre borgere, men også om en dybere følelse af accept og anerkendelse i det samfund, de ønsker at være en del af. Dette aspekt bliver ofte overset i den offentlige debat, hvor fokus typisk er på de mere håndgribelige aspekter af statsborgerskab som arbejdsmarkedsdeltagelse og uddannelse.

En anden vigtig dimension er den emotionelle belastning, som mange af disse kvinder oplever. Det er en lang og ofte opslidende proces at ansøge om statsborgerskab, hvor usikkerhed og afslag kan have dybtgående konsekvenser for deres psykiske velbefindende. Denne emotionelle dimension er ofte underbelyst, men den er central for at forstå, hvorfor statsborgerskab er så vigtigt for dem. For mange er det en kamp for at blive anerkendt som ligeværdige medlemmer af samfundet, hvilket i høj grad påvirker deres følelse af tilhørsforhold.

2.2 Er statsborgerskab en vigtig status for at føle sig som medborger?

Under min tid som praktikant blev det tydeligt, hvor udmattende og hårdt det var for brugerne, som enten var i ansøgningsprocessen eller på vej dertil. For mange blev det et meget personligt projekt, og afslag blev taget meget tungt. En af kvinderne fra Diversity Works havde ansøgt for anden gang og fik igen afslag på grund af manglende dokumentation for arbejdstimer. Dette skyldtes sandsynligvis hendes usikre ansættelsesvilkår med deltidsjob på tidsbegrænsede kontrakter. Afslaget gjorde hende frustreret og ked af det. Desværre er hun som ufaglært minoritetsetnisk kvinde ikke alene om at være fanget i en spiral af dårlige ansættelsesforhold i nogle af de lavestlønnede brancher på arbejdsmarkedet. Dette peger på behovet for et kritisk blik på, hvordan kvinders forudsætninger for at deltage i samfundet adskiller sig fra mænds på grund af strukturelle og personlige forhold, der har indvirkning på kvinders medborgerskab.

At være i ansøgningsprocessen og vejen dertil fremstod for mig som en styrkeprøve, og det fik mig til at tænke, at det måtte have en række følelsesmæssige konsekvenser for mennesker, der har boet i Danmark det meste af deres liv, ikke at have fuldgældigt medlemskab med de fordele, der følger med. Mange eksperter og forskere konkluderer, at de krav, vi stiller til borgere, der ønsker statsborgerskab, er urimeligt høje og har en negativ effekt på integrationen (Andersen, 2021). Dette fik mig til at overveje hvilken motivation, der egentlig ligger bag disse kraftanstrengelser i jagten på det formelle statsborgerskab. Handler det om anerkendelse og rettigheder, eller handler det i højere grad om tilhørsforhold og identitet? Svaret er givetvis komplekst og afhænger af, hvem man spørger. Dette motiverede mig således til at undersøge, om det formelle statsborgerskab havde betydning for en gruppe kvinders oplevelse af medborgerskab og deres tilhørsforhold til Danmark.

Selvom mange internationale undersøgelser viser, at tildeling af statsborgerskab har en positiv effekt, ved man ikke meget om hvorfor. Nogle årsagssammenhænge, der fremhæves, er, at fordelene ved at opnå statsborgerskab kan motivere ansøgerne til at forbedre deres situation i samfundet. Arbejdsgivere kan også antage, at statsborgere er mere integrerede og kvalificerede end ikke-statsborgere (Andersen, 2021, s. 12). Sådanne undersøgelser ser ansøgeren som en rationel aktør, mens jeg tror, vi kan opnå en dybere forståelse af, hvad der motiverer mennesker til at ønske medlemskab af en stat, hvis vi anlægger et mere emotionelt perspektiv på deres forhold til det danske statsborgerskab.

Der er foretaget mange kvantitative studier med det formål at måle funktionelle faktorer som arbejde, uddannelse, politisk deltagelse og boligområde blandt grupper med anden etnisk

baggrund for at argumentere for statsborgerskabets positive indflydelse (Simonsen, 2017). Men jeg ser lige så god grund til at fremhæve sociale og relationelle faktorer, der kan påvirke oplevelsen af inklusion og tilhørsforhold. Oplevelser, der kan indfanges gennem dybdegående interviews og forskningsprocesser, der skaber plads til at udtrykke følelser.

Det smalle fokus på subjekternes livsverden i forskningen er uheldigt, eftersom vi ved, at tilhørsforhold er et basalt menneskeligt behov og essentielt for at skabe mening (Simonsen, 2016, s. 2). Derfor er det min ambition med denne afhandling at sætte fokus på spørgsmål om tilhørsforhold, og hvorvidt statsborgerskabet kan være en ramme for dette gennem livsfortællinger, der belyser de in- og eksklusionsprocesser, der gør sig gældende for minoritetsetniske kvinder.

Denne undersøgelse er vigtig, fordi den ikke blot kan bidrage til en bedre forståelse af de følelsesmæssige aspekter ved statsborgerskabsprocessen, men også kan give indsigt i, hvordan politik og praksis kan forbedres for at støtte disse kvinder bedre. Hvis vi kan identificere de barrierer, der forhindrer dem i at føle sig som fuldgældende medborgere, kan vi arbejde hen imod at skabe et mere inklusivt samfund. Jeg håber, at afhandlingen kan bidrage til en nuanceret og empatisk forståelse af de udfordringer, minoritetsetniske kvinder står overfor i deres stræben efter statsborgerskab, og at det kan være med til at informere og forbedre politiske og sociale tiltag, der sigter mod at fremme ligestilling og inklusion i det danske samfund.

3. Problemformulering

På baggrund af foregående problemfelt og motivation vil nærværende afhandling belyse følgende problemformuleringen: *Hvilken betydning har statsborgerskab for kvinder med minoritetsetniskbaggrunds tilhørsforhold og deres aktive medborgerskab i Danmark?*

4. Forskningsfelt

Det følgende afsnit har til hensigt at redegøre for det forskningsfelt, hvori medborgerskabsstudier er placeret. Eftersom mange nyere studier af medborgerskab refererer til Marshalls tekst 'Citizenship and Social Class' som kimen til, hvordan vi i dag tilgår begrebet som i en analytisk kontekst vil jeg fremhæve noget af den forskning, der er udført herefter. Jeg lægger ud med at præsentere en række af de dominerende politologiske perspektiver, der er på statsborgerskabets betydning og definition.

Herefter vil jeg fremhæve den litteratur, der mere snævert beskæftiger sig med statsborgerskabets betydning for menneskers tilhørsfølelse.

4.1 Medborgerskab som teoretisk begreb

Studier af medborgerskab og spørgsmålet om, hvem der får statsborgerskab, samt hvorfor og med hvilken effekt, har længe været et omdiskuteret emne inden for politiske studier med stærke bånd til sociologi samt jura- og økonomistudier. Disse studier placerer sig et sted i litteraturen mellem temaerne immigration og nationalisme (Goodmann, s. 136, 2023). Diskussioner inden for politisk teori er tilbøjelige til at fokusere på, hvorledes det er rimeligt og fair at blokere for adgangen til statsborgerskab for migranter og flygtninge. Disse diskussioner tager typisk afsæt i en normativ argumentation om ret og pligt, der kan inddeles i to hovedsynspunkter: Nogle mener, at immigranter skal gives lettere adgang til statsborgerskab og forfægter i samme ombæring, at naturalisering skal gøres lettere tilgængeligt, eftersom de tilbyder udlændinge de nødvendige ressourcer og incitamenter til integration som en fremtidig investering i deres værtsland. Opponenter til dette perspektiv vil tale for at gøre adgangen til statsborgerskabet endnu mere restriktivt og hermed også naturalisationen med et argument om, at naturalisation vil mindske incitamentet til integration, eftersom motivationen vil dale ved opnåelsen af statsborgerskab og det eftertragtede pas. Set fra dette perspektiv er statsborgerskab ikke et instrument til at forbedre integrationen, men blot en belønning, der udloves til udlændinge i bytte for en komplet integration (Hainmueller et. al, 2015, 12651).

Som nævnt indledningsvis, anser mange Marshalls arbejde 'Citizenship and Social Class' (1950) som fundamentet for moderne medborgerskabsstudier. Marshalls centrale dikotomi var klasse og statsborgerskab, som afslører hvad der dengang for Marshall, var den mest centrale konflikt i velfærdssamfundet, nemlig hvordan arbejderen kunne blive medborger. Marshall tillagde ikke staten en særlig signifikant betydning i sin klassiske definition af, hvad det vil sige at være et fuldgyldigt medlem af fællesskabet, med de pligter og rettigheder, som kommer med det. At staten ikke regnes som omdrejningspunktet i Marshall statsborgerskab gav anledning til at se på borgerens statsborgerskab i relation til andre politiske fællesskaber; "*sub-, cross- or supra-stat, such as local, ethnic, religious, regional and international political communitie*" (Yuval-Davis, 2006, s. 206). Dette element af deltagelse i statsborgerskabet er blevet til værktøj i politiske kampe hos mange marginaliserede og ekskluderede grupper (Yuval-Davis, 2006, s. 206).

Den tyske politolog Christian Joppke pointerer, at forskningen inden for sociologi og politologi af 'citizenship' siden 1990'erne er blevet polariseret mellem dem, der forsvarer medborgerskab som en status i den moderne nationalstat og dets kritikere, der mener, at dets status devalueres, mens et globalt menneskerettighedsregime er i opblomstring. Modsætningen mellem disse positioner opstår i deres måde at fremstille statsborgerskabets forskellige dimensioner. Joppke fremhæver, at den Weberianske teoriretning ser statsborgerskabet som en social lukning, hvor adgangen til et fællesskab kontrolleres og ekskluderer potentielle medlemmer på baggrund af deres egenskaber, fx etnicitet og køn, versus T.H Marshalls rettighedsfokuserede teori, der har domineret sociologien i efterkrigstiden. Sidstnævnte er nok den mest omdiskuterede og velkendte teori (Joppke, 2007, s 37).

Feministiske tænkere argumenterer midlertidig for, at der er behov for at genetablere relationen mellem sociale og politiske aspekter af statsborgerskab med et nyt fokus på kvinder. Med inspiration i Marshall, har kønsteorier foreslået perspektiver på mere inkluderende tilgang til statsborgerskab, hvor dynamikken mellem det civile, det politiske og det sociale aspekt inddrager kønsforskellene. Behovet er opstået på baggrund af det oprindelige begreb, som blev udviklet med afsæt i manden som idealborgeren, som enten var arbejder eller soldat, mens kvinder var indirekte medlemmer af staten (Siim, 2011; Lister, 1997; Pateman 1992; Lewis & Ostner, 1994)

4.2 Det ulige og kønnede medborgerskab

Forskere i global ulighed har karakteriseret statsborgerskab som en systematisk faktor for ulighed. Forsker og professor i multikulturalisme, Ayelet Shachar (2009) argumenterer for, hvorfor 'bornright' statsborgerskab er et lotteri, mens økonom Branko Milanovic (2016) konkluderer, at 80% af individuelles formue skyldes geografisk placering ved fødslen og hvilket pas, man er indehaver af, snarere end det skyldes personlig indsats (Barbulescu et. al, 2023, s. 5.). Shachar (2009) påpeger at ved både '*jus soli*' and '*jus sanguinis*' *countries it is blood and soil, not choice and consent, that play a decisive role in establishing entitlement to the specific political membership that the individual possesses* (Shachar, 2009, s. 127). Hun argumenterer for, hvorfor statsborgerskab ikke skal være et fødselsretsligt privilegium, der gives som følge af herkomst, fremfor valg og samtykke, men også må inkludere immigranter, der ønsker det nationale medlemskab. I stedet foreslår hun et slags statsborgerskab, et såkaldt *jus nexi*, der favoriserer forbindelsen til en *polity* (Ibid).

Engin Isin (2012), professor i internationale relationer, tilslutter sig Shachars kritik af statsborgerskabets udgangspunkt i herkomst, men stiller sig tvivlende over for hendes forslag. Han ser *jus nexi*, som endnu et statsborgerskab, der er betinget af en territorielt afgrænset stat og anser borgere som medlemmer af et lukket fællesskab (Isin, 2012, s. 452). Stevens (2010) deler samme opfattelse og pointerer, at herkomst er midlet til at blive medlem af en stat (s. 62). Både Stevens og Shachar har ifølge Isin blotlagt forbindelsen mellem det fødselsberettigede statsborgerskab (*jus soli*) og mellem statens biopolitiske projekt, der bruger denne til at regulere dets befolkningssammensætning. De har dermed rejst spørgsmålet om, hvorvidt medlemskab i virkeligheden handler om bestræbelser og viljeserklæringer (Isin, 2012 s. 453)

4.3 Èt begreb, mange betydninger

Selvom begrebet 'citizenship' er et af de mest benyttede koncepter inden for politiske studier, bruges det ofte til at beskrive forskellige forhold. Det kan være en status, et sæt af rettigheder eller en identitet (Goodmann, s. 137, 2023). Christian Joppke inddeler konceptet i tre elementer; som en status, der indikerer et formelt medborgerskab og de pligter, der følger med det; som rettigheder, som repræsenterer den immunitet, som knyttes til denne status; som identitet, der refererer til de adfærdsmæssige aspekter ved at identificere sig selv som medlem af et fællesskab. Det gør han, da han mener, at der i litteraturen hersker en stor grad af segmentering af begrebet, da statsborgerskab kan være mange forskellige ting for mange mennesker (Joppke, 2007, s. 38).

Dette leder mig hen til Per Mouritsens omfattende bog 'En plads i Verden – Det moderne medborgerskab' (2015), hvori han betoner den danske oversættelse af *citizenship*, som snæver i sin definition. Han refererer til det angelsaksiske *citizenship*, som rummer hele tre betydninger; aktiv deltagelse i fællesskabet; lighed gennem borgerrettigheder; medlemskab af statsfællesskabet, altså statsborgerskab (Mouritsen, 2015, s. 4). Vi har statsborgerskab og det lidt gamle ord indfødsret, der dækker medlemskabet i juridisk forstand. Derudover har vi som nævnt medlemskab, som dækker aktiv deltagelse og fællesskab. Men som Mouritsen pointerer, så dækker ingen af de ord rigtig rettighedsaspektet. Til det bruger vi borgerrettigheder eller borgerpligt (Mouritsen, 2015, s. 8). At den danske definition af medborgerskab er mere snæver end den angelsaksiske, kan godt være en udfordring i dets oversættelse til dansk kontekst, det gælder også for dette speciale. Jeg vil derfor understrege, at når jeg bruger begrebet medborgerskab, så refererer det

til ovenstående definition af Joppke og Mouritsen, hvoraf statsborgerskabet udgør det første af de tre elementer som Joppke opridser.

4.4 Hvor er den personlige fortælling?

Integration af immigranter er muligvis et af de mest debatterede emner i nyere vestlige samfund (Bertossi 2011:1535; Duyvendak et al. 2014:1-2; Martiniello and Rath 2010:7). Ikke desto mindre skal man se længe efter studier, der viderefører den personlige fortælling af mennesker, der ønsker statsborgerskabet. Om deres oplevelser, konsekvenserne og effekterne af at måtte undvære statsborgerskab som opholdsgaranti. Herhjemme har Ann-Dorte Christensen, Bente Jensen og Betül Özkaya skrevet en artiklen, der sætter fokus på tilhørsforhold og på hjemmets betydning som ramme om at skabe en hverdag i en ny kontekst. Artiklen har byen som dets udgangspunkt, idet den undersøger migranternes tilhørsforhold og forståelse af hjem i Aalborg. Hertil benytter de Yuval-Davis 'belonging' begreb til at nuancere spørgsmålet om, hvordan man som 'ny medborger' skaber tilhørsforhold til en by som Aalborg (Christensen et. al, 2011, s. 7-9).

Hvad artikel ikke afdækker, er, hvordan det at blive formelt og juridisk anset som en medborger i kraft af et dansk pas tilskynder til en følelse af at høre til. Kristina Bakkær Simonsen har gennem flere undersøgelser (2017, 2016, 2019) også bidraget til at kaste lys over, hvad der ifølge hende mangler fokus på i integrationsdebatten, nemlig den identifikationsmæssige integration snarere end funktionelle og objektive mål. *"The study of belonging thus seems a much needed addition to the functional agenda which has hitherto preoccupied empirical research on immigrant integration"* (Simonsen, 2016, s. 2).

For at fremhæve to artikler, der behandler immigranternes tilhørsforhold (belonging), har Simonsen i sin ene artikel 'How the Host Nation's Boundary Drawing Affects Immigrants' Belonging' (2019) fokus på, hvordan nationalstatens forestillinger om dets fællesskab og dets grænser former immigranternes følelse af national tilhørsfølelse. Herudover har hun skrevet artiklen 'Does citizenship always further Immigrants' feeling of belonging to the host nation? (2017)', hvor hun ved hjælp af regressionsanalyse undersøger dette spørgsmål med data fra 14 vestlige demokratier.

Begge undersøgelser har bidraget med indsigtsgivende fund, som denne afhandling søger at tage afsæt i. På baggrund af den forgående gennemgang af den litteratur, som har formet forskningen og vores forståelse af statsborgerskabets effekt, er det ikke desto mindre tydeligt, at man skal se længe efter den subjektive fortælling om tilhør og medborgerskab.

5. Metodologisk fremgangsmåde

Det følgende kapitel vil præsentere samt diskutere de metodologiske valg, der er formet i udførelsen af dette speciales undersøgelse. Med skærpet fokus på interview, som den metode, der har genereret mest empiri til dette speciale, vil jeg redegøre for de etiske og praktiske overvejelser, som har kendetegnet denne metodeproces. Der er foretaget fire kvalitative semistrukturerede interviews, som er inspireret af den filosofiske og metodiske fænomenologi, således med udgangspunkt i den fænomenologiske tilgang til forståelse af den levede erfaring med medborgerskab. Desuden består min empiri til denne afhandling også af observationer fra mit arbejde hos Diversity Works.

5.1 Det semistrukturerede livsverden interview

Jeg har tidligere beskrevet, at min største ambition med denne afhandling er at give en stemme til fire kvinder, hvoraf tre af dem stadig ikke kan kalde sig dansk statsborger, efter et halv livs ophold i Danmark. Når jeg har valgt at udføre semistrukturerede interview af fire forskellige kvinder, er det for at få adgang til oplevelser af forskellige fænomener i deres livsverden. Brinkmann og Tanggaard beskriver det således: *"Livsverden er den verden, vi kender og møder i hverdagslivet"* (Brinkmann og Tanggaard, 2020, s. 35). Det er netop dette hverdagsliv i et land, de af ikke-frivillige årsager er immigreret eller flygtet til, men nu efter mange års ophold betragter som hjem, som jeg ønsker at skrive frem med kvindernes egne ord.

Jeg ønsker at forstå deres refleksioner over deres følelser af hjem og tilhør, som givetvis er knyttet til et dansk statsborgerskab. Teorierne, som præsenteres i det efterfølgende kapitel, kan på den måde ses som sekundære udtryk for de fænomener, mennesker lever med i dagligdagen (ibid, s. 35). Med det semistrukturerede interview vil jeg forsøge at forstå temaer som medborgerskab, tilhørsforhold og identitet, som de optræder i den levede hverdag ud fra deltagernes egne perspektiver og integrere dem i teoretiske perspektiver. Et semistruktureret livsverdensinterview har til formål at indramme temaer som disse fra den levede hverdagsverden ud fra deltagernes egne perspektiver (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 49).

Interviewene blev gennemført hjemme hos den interviewede, udendørs på en plads, i en vaskekælder i ly for regnen, og i en moske. Det har formentligt været til min fordel, at jeg deler køn med mine informanter. Særligt i situationer, hvor interviewene er udført hjemme ved informanten eller i moskeen. De fire interviews har fulgt den semistrukturerede form ved at have en overordnet plan for, hvilket tema der skal tales om, men herudover er struktur og rækkefølge for spørgsmål ikke

fastlåst. På den måde bliver det muligt for den interviewede at tale med egne ord (Packer, 2011, s. 43). I det semistrukturerede interview er det vigtigt at registrere og fortolke betydningen af ikke kun, hvad der siges, men også hvordan det siges. Stemmeføring, ansigtsudtryk og andre kropslige gestus er lige så vigtige kommunikationsformer som det verbale sprog (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 52).

Det kvalitative interview bliver i metodelitteraturen præsenteret som en metode, der bruges til studier, hvis hensigt er at bringe deltagernes stemmer i centrum gennem dialog. Denne dialog er imidlertid ikke uden etiske og praktiske dilemmaer, især hvis den involverer sårbare grupper. Undersøgelsen bliver ikke mindre dilemmafyldt i tilfælde af, at deltagerne er flersprogede med migrant- eller flygtningebaggrund. Sproget bliver ofte behandlet som en praktisk bekymring i stedet for en potentiel mulighed for adgang og indsigt i forbigåede fortællinger, såfremt de rette hensyn bliver taget (Gilmour et. al, 2021, s. 5), 2021, s. 6).

Dette forhold ved det semistrukturerede interview gør sig særligt relevant i interviews af kvinder, der har dansk som deres andet sprog. Der har ikke været tale om deciderede sprogbarrierer mellem mine informanter og mig, men at der er forskelle i vores sprog, som har påvirket vores dialog, bør ikke negligeres. Derfor har jeg også udøvet en ekstra grad af opmærksomhed på mine formuleringer og har været opmærksom på kropssignaler, der kunne signalere, at noget var uforståeligt. Det betød, at jeg flere gange i løbet af interviewene skulle finde et andet ord eller en anden formulering for at opnå en gensidig forståelse. Men jeg ser det som en styrke, at informanten gjorde mig opmærksom på, hvis hun ikke forstod spørgsmålet, fremfor at en misforståelse forekom. Under mine interviews var jeg opmærksom på disse non-verbale signaler, da de ofte afslørede dybere lag af informanternes følelser og oplevelser. For eksempel kunne en ændring i toneleje eller kropsholdning indikere en særlig følsomhed eller betydning knyttet til et bestemt emne.

I løbet af min transskribering og meningskondensering af mine interviews, blev det tydeligt, at det var et tema som fyldte meget hos informanterne, men som jeg ikke havde for øje forud for interviewet. Derfor kontaktede jeg to af informanterne med en forespørgsel om et opfølgende telefonisk interview².

² Citaterne fra de telefoniske interviews er markeret med et b.

5.2 Præsentation af informanterne

Der er som nævnt udført fire semistruktureret interviews med fire forskellige kvinder. Jeg har personligt kendskab til dem alle sammen gennem Diversity Work og har forsøgt at sammensætte en gruppe med profiler, der er sammenlignelige. Jeg havde i begyndelses aftaler med i alt fem kvinder, der var mellem 40-60 år med baggrund fra Somalia, men to af dem måtte melde afbud og jeg spurgte derfor Anisa og Dima og de ville deltage i stedet. Selvom deres baggrund og opholdsstatus varierer fra Farahs og Hadiyas, bidrager deres fortællinger om tilhørsforhold og medborgerskab alligevel med værdifuld og brugbar indsigt og det vil senere vise sig, at alle fire kvinder har meget tilfælles i denne sammenhæng.

Kvinderne optræder under pseudonymer og bliver præsenteret i analysen i følgende rækkefølge:

- 1) Farah er 55 år gammel og kom til Danmark som flygtning fra Somalia i 1997, har i dag permanent opholdstillade.
- 2) Dima er 49 år gammel og kom til Danmark som flygtninge fra Somalia i 1993, fik statsborgerskab i 2003.
- 3) Anisa er 57 år gammel og kom til Danmark som ægteskabsmigrant fra Tyrkiet i 1991, har i dag permanent opholdstilladelse.
- 4) Hadiya er 43 år gammel og kom til Danmark som flygtning fra Somalia i 2000, har i dag permanent opholdstilladelse.

5.3 Fænomenologi som metode og analysemodel

Den ovenstående interviewtilgang resonerer i høj grad med det fænomenologiske perspektiv på det kvalitative forskningsinterview. Særligt er det begrebet livsverden, der vækker associationer til den fænomenologiske betragtning af verden. Jeg har tidligere beskrevet, hvordan mit eget forhold til mit danske pas er noget, jeg altid har taget for givet uden at gøre mig yderligere tanker om, hvordan et liv uden ville have set ud. Livsverden-begrebet rummer netop denne konkrete virkelighed, og som vi i det daglige tager for givet og er fortrolige med, når vi handler og kommunikerer (Brinkmann og Tanggaard, 2020, s. 284).

Som redegjort for i kapitlet 'Eksisterende forskning', er statsborgerskab som tema i forskningsverdenen et litteraturstudie, der næsten ingen ende vil tage. Ikke desto mindre er der

overraskende få studier, der inddrager stemmer, som udspringer fra den virkelige erfaringsverden (Simonsen, 2017). Derfor ser jeg det som særligt givende at anlægge et fænomenologisk blik på dette studie. Netop fordi fænomenologi i almindelighed interesserer sig for at forstå sociale fænomener, såsom tilhørsforhold og statsborgerskab, ud fra aktørernes egne perspektiver. Herudover at beskrive en verden, som den opleves af de fire kvinder, med antagelsen om at den vigtigste virkelighed, er den som mennesker opfatter den (ibid, s. 294).

Transskriberingen af interviewene er blevet læst gentagne gange med henblik på at opnå en dybere indsigt i informanternes liv og hvilken rolle medborgerskab og tilhør spiller. Analysen er inspireret af en fænomenologisk tilgang til meningskondensering, som Brinkmann og Tanggaard inddeler i fire basale trin:

1) Til at begynde med erhverver man sig en konkret beskrivelse af et fænomen, der er erfaret af en person eller gruppe (Brinkmann og Tanggaard, 2020, s. 295). I dette tilfælde møder jeg fænomenet gennem mit arbejde hos Diversity Works. Her foreskriver reglen, at man i det videre arbejde med fænomenet skal sætte parentes om sin forforståelse. Dette har jeg forsøgt på ved at læse mine interviews gentagne gange med fokus på helheden og forsøgt at sætte min forudindtagelse til side.

2) I forlængelse af de nye erkendelser, opnået gennem interviews, har jeg vendt blikket tilbage til begyndelsen for igen at aflæse fænomenet med henblik på at etablere nye meningsenheder. Temaerne fra et interview inspirerede den forsatte læsning, der skabte rammerne for det næstkommende interview. Denne handling har været nødvendig, da der i løbet af mine interviews opstod nye overraskende indsigter i deltagernes tilknytning til statsborgerskabet.

3) Disse meningsenheder fra trin 2 transformeres til kategorier og begreber, der kan udtrykke en sociologisk betydning, der tjener studiets formål, nemlig af undersøge hvad statsborgerskab betyder for kvinder med minoritetsbaggrund. Det er først på dette tidspunkt, at subjektets eget sprogbrug kan overskrides og fænomenet forklares med en teoretisk formidling. I tråd med dette trin, har jeg lavet et analyseskema over meningskondenseringen af mine interviews, dette kan ses i bilag 1.

4) I analyseskemaet har jeg udpeget fire overordnede temaer: Identitet; tilhørsforhold; kvindeliv/familieliv; Medborgerskab/statsborgerskab. På baggrund af de etablerede kategorier, er det nu muligt at identificere en generel struktur i det fænomen, informanterne har oplevet. Denne proces gør det altså muligt at gå fra det generelle til det konkrete via det (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 295).

Jeg har for nuværende redegjort for den del af metodekapitlet, der omhandler de praktiske elementer og værktøjer ved et kvalitativt studie. I den sidste del af metodekapitlet vil jeg dykke ned i de etiske og moralske overvejelser, som har haft en væsentlig betydning for dette speciale. Dette skyldes, at jeg har personlige relationer til de fire informanter. Disse relationer har både medført udfordringer og åbnet op for unikke muligheder. Slutteligt vil jeg diskutere min egen positionering i forhold til de fire informanter og reflektere over, hvilket magtforhold dette afleder.

5.4 Etik i en kvalitativ verden

Da denne afhandling involverer menneskers personlige fortællinger, som kan være følelsesmæssige krævende, finder jeg det nødvendigt at adressere de etiske dilemmaer, som er opstået undervejs i processen. Der findes en række formelle etiske retningslinjer, som bør anvendes ansvarligt, men alene kan de ikke garantere, at forskningen udføres etisk forsvarligt. Det er derfor afgørende at reflektere over og træffe beslutninger om etik og moral gennem hele forskningsprocessen, fra start til slut (Mathiassen, 2011, s. 26)

En kvalitativ tilgang åbner muligheden for, at stemmer, der normalt ikke får særlig meget opmærksomhed, bliver hørt i et offentligt rum. Dette rummer ifølge Brinkmann både et etisk problem og et etisk potentiale (Brinkmann, 2020, s. 463). Denne balance mellem problem og potentiale har været en væsentlig faktor i denne undersøgelse. Min relation til informanterne er opstået via et felt, der baserer sig på omsorg og fortrolighed, hvilket kendetegner Diversity Works' arbejde med relationsdannelse. Jeg er derfor også bevidst om, at mine informanter givetvis forventer at møde den samme omsorg, selvom konteksten er anderledes. Derfor har jeg forsøgt at placere mig et sted midt imellem den værdineutrale forsker og den omsorgsfulde relationsarbejder.

Mens feltet og min adgang til det rummer et stort potentiale for inklusion af stemmer, der ofte udelukkes fra den offentlige arena, er der samtidig fare for at løbe ind i etiske problemer. Relationen til informanterne sættes på spil, idet jeg træder ud af rollen som relationsarbejder og ind i

rollen som forsker. Der er risiko for, at de deler private forhold med mig, som de ellers ikke ville have delt med en anden forsker, fordi sondringen mellem socialarbejder og forsker kan blive uklar. Mit kendskab til kvinderne kan også risikere at svække min kritiske rolle som forsker, da jeg ikke ønsker at kompromittere min gode relation med dem.

På denne baggrund har jeg fundet det nyttigt at forholde mig til sondringen mellem rettighedsetik og omsorgsetik. Denne distinktion er relevant i betragtning af de ovenstående dilemmaer. Rettighedsetik betoner individets autonomi, rettigheder og krav på beskyttelse gennem formelle regler og principper, mens omsorgsetikken ser individet som et relationelt og afhængigt væsen, der har krav på omsorg (Brinkmann & Tanggard, 2020, s. 590). Omsorgsetikken, som udspringer af en modernistisk og feministisk tilgang, har været en etisk ledestjerne for dette speciales forskningsproces. Dog kan en ukritisk anvendelse af omsorgsetikken resultere i en overgribende omsorg, som kan være skadelig for undersøgelsens deltagere. Omsorg og empati kan føre til en åbenhed, som informanterne efter nærmere overvejelse måske ikke ønsker.

En af mine informanters historie, Anisas, skiller sig ud ved, at hun kom til Danmark som ægteskabsmigrant. Hun var meget åben omkring denne periode og delte personlige oplevelser fra de efterfølgende år i et ulykkeligt ægteskab. Jeg stod overfor mange dilemmafyldte overvejelser om, hvor meget af hendes historie jeg skulle inddrage. Jeg formoder, at informanterne deler deres livshistorier med mig delvist, fordi de kender mig, og fordi det kan føles som en lettelse at dele sådanne oplevelser. Jeg valgte at undlade dele af hendes historie, som efter min vurdering ikke kunne integreres i specialets overordnede sigte. Dette var en svær beslutning, da det muligvis kan skuffe informanten at se et vigtigt brudstykke fra sit liv være udeladt.

Ovenstående er et eksempel på, hvordan omsorgsetikken kan føre til svære beslutningen. Disse etiske overvejelser er uundgåelige for den værdiladede sociale praksis, som kvalitativ forskning repræsenterer. De fungerer som et nyttigt tankeredskab, som er anvendt undervejs i udførelse af denne undersøgelse, men som Brinkmann pointerer, så kan etiske regler aldrig være tilstrækkelige eller autoritative for ansvarlig og moralsk handlen, men kan til en vis grad fungere som en tommelfingerregel (Ibid).

Ifølge Brinkmann bør forskeren undgå at *"instrumentalisere sin empati til at opnå god kontakt eller simulere et venskab med deltagerne for at få adgang til deres private erfaringer"* (Brinkmann & Tanggard, 2020, s. 596). Jeg har anvendt en formel samtykkeerklæring, som

deltagerne har underskrevet, der udover at tydeliggøre hensigten med interviewet, ved at sætte scenen, også sikrer et informeret samtykke.

Det har været vigtigt, at ingen af informanterne har været i tvivl om formålet med interviewet, hvorfor jeg har informeret om undersøgelsens overordnede formål samt de væsentlige træk i analysen. Jeg har desuden præsenteret dem for interviewguiden og afstemt spørgsmålenes indhold og temaer med dem inden selve interviewet, så de kunne tage stilling til, om der var noget, de ikke ønskede at tale om. De fire kvinder er desuden også blevet informeret om tavshedspligt, opbevaring af data, anonymitet og deres ret til at trække sig fra projektet uden konsekvenser.

5.6 Positionering og magtforhold

Positionalitet er et centralt begreb, der afspejler vores placering i samfundets sociale strukturer og institutioner, og hvordan denne placering påvirker vores forståelse af verden omkring os. Der findes ingen objektiv eller neutral position, hvorfra vi kan observere verden uden påvirkning. I 'Interviewing Techniques for Migrant Minority Groups' argumenterer professor i migrationstudier, Luis Sánchez-Ayala for vigtigheden af at anerkende og adressere forskerens position i studier, der involverer minoritetsgrupper i (Sánchez-Ayala, 2012, s. 116).

Som jeg indledningsvist beskrev, er min egen position i verden præget af de privilegier, der følger med at være født og opvokset Danmark – og hertil have stemmeret til det danske folkestyre. Denne position er langt fra sammenlignelig med den, som mine informanter er blevet givet på grund af væsensforskel i de omstændigheder, som har formet vores liv. Det drejer sig om særdeles sårbare omstændigheder, såsom flugt fra krig og ægteskabsmigration, som alt andet lige har haft en betydelig effekt på deres position i samfundet og har gjort dem udsatte for marginalisering, racisme og diskrimination. Derfor er det vigtigt for mig at reflektere over, hvordan jeg bedst kan håndtere denne position mest hensigtsmæssigt, når min undersøgelse tager del i sådanne komplekse forhold.

Sánchez-Ayala fortsætter sin beskrivelse af positioneringen med en tydelige understregning af betydning for relationen mellem magt, viden og repræsentation. Der eksisterer en ulige magtbalance, hvor jeg som forsker befinder mig i en position, hvor jeg kan fortolke og videreføre respondenternes udsagn efter forgodtbefindende. Og er man ikke klar over dette, så betyder det med al sandsynlighed at den sociale virkelighed, som man ønsker at føre frem i lyset, bliver til en refleksion af ens egne livsanskuelser frem for respondentens (s. 118).

I litteraturen bliver der flere steder argumenteret for, at en undersøgelse af sensitiv karakter kan retfærdiggøres, idet fordelene ved at foretage en sensitiv undersøgelsen opvejer den potentielle risiko, der eksisterer ved at inddrage sårbare grupper (Flaskerud and Winslow, 1998; Beaver et al. 1999; Cutcliffe and Ramcharan 2002; Hallowell et al. 2005). Men dette argument kan også vække problemer, eftersom visse sensitive forhold ikke nødvendigvis er synlige til at begynde med. Her må man bruge sin sunde fornuft og dømmekraft til at lave en afvejning af hvilke spørgsmål, der ikke emotionelt belaster informanterne.

For eksempel fandt jeg det relevant at spørge ind til informanternes første opholdsstatus i forbindelse med ankomsten til Danmark. Denne information syntes dog at være ekstra sensitiv, da den givne status i sig selv siger noget om årsagen til, at de måtte forlade deres hjemland. Her måtte jeg skærpe min egen fornemmelse af, om det berørte dem at dele den information med mig. Jeg vil her til sidst pointere, at det selvfølgelig er essentielt, at man forholder sig til det sensitive aspekter ved informanternes liv, men der er gode grunde til at anerkende kvinderne som aktører frem for skrøbelige individer. Hvilket også taler ind i min erfaring hos Diversity Works med kvinder, som bestemt ikke opfører sig som skrøbelige mennesker uden agens, men som virksomme og stærke individer.

6. Teoretisk tilgang og analytiske begreber

6.1.1 En teoretisering af tilhørshold

Jeg vil i det følgende præsentere den første af de to teorier, som denne afhandling anvender i undersøgelsen af minoritetsetniske kvinders oplevelse af medborgerskab og tilhørshold i Danmark. Den britiske sociolog og kønsforsker Nira Yuval-Davis og hendes teoretisering af begreberne 'belonging' og 'politics of belonging', vil blive brugt til at afsøge det ene element i dette spørgsmål. Nemlig spørgsmålet om tilhørsforholdets betydning med oplevelsen om medborgerskab. Ifølge Yuval-Davis er det vigtigt at differentiere mellem de to betegnelser.

6.1.2 'Belonging'

'Belonging', som jeg her vil oversætte til tilhørsforhold, handler om tilknytning, identifikation og om at føle sig hjemme og følelsen af sikkerhed (Yuval-Davis, 2006, s. 197). Når der tales om, at mennesker tilhører bestemte kategorier, fx køn, race, klasse, nationalitet, tales der i virkeligheden om

sociale og økonomiske lokationer, som hænger sammen med magtrelationerne i samfundet. Dette samler Yuval Davis under betegnelsen 'sociale lokationer' som en positionering, der afspejler et menneskes placering i samfundets hieraki. Mand eller kvinder, sort eller hvid, arbejderklasse eller middelklasse, statsborger af en europæisk eller afrikansk stat, er blot eksempler på forskellige kategorier af sociale lokationer, som herudover hænger uløseligt sammen med en specifik placering på 'an axis of power'. Yuval-Davis nævner, at sociale lokationer aldrig kun konstrueres efter én magtakse, hvorfor en interseksjonalistisk tilgang til sociale lokationer er vigtigt.

Hertil fremhæver hun tre pointer, som relaterer sig til en analyse af tilhørsforhold. For det første, hvis vi identificerer vi os med én identitetskategori som fx kvinde, sort, homoseksuel osv, knytter det sig altid til en social lokation, som er konstrueret i en sammensætning af forskellige akser, såsom køn, klasse, race og etnicitet, seksualitet, handicap osv. For det andet er det væsentligt, at man ikke betragter disse sociale lokationer som en række af markører, som eksisterer i forlængelse af hinanden, men snarere i kraft af hinanden.

Som vi vil se senere i dette speciales analyse, er det ikke meningsfuldt at studere disse markører uafhængigt af hinanden. At være en kvinde opleves forskelligt alt efter om du er fra middelklassen eller arbejderklassen, er medlem af majoriteten eller en racialiseret minoritet, om du bor i byen eller på landet, om du er gammel eller ung. Det tredje forhold, Yuval-Davis peger på, er, at for nogle mennesker findes der sociale divisioner, som er mere betydningsfulde end andre for personens positionering. Der er de generelle divisioner, som påvirker ethvert menneske: køn, livsstadie, etnicitet og klasse, mens andre sociale divisioner for eksempel medlemskab af bestemte kaster eller ens status som oprindeligt folk eller det at være flygtning, som påvirker langt færre mennesker globalt, men hvis politiske anerkendelse har afgørende betydning. Tre af undersøgelsens informanter er kommet til Danmark som flygtninge, den sidste som ægteskabsmigrant, og det er derfor nærliggende at medtænke denne sociale division og dens betydning for deres muligheder og barrierer for tilhør (Yuval-Davis , 2006, s. 200)

Tilhørsforhold handler altså grundlæggende om tilknytning til mennesker, til steder og til fællesskaber. Begrebet relaterer sig til flere lag i samfundet, der spænder fra nære relationer i hverdagen til mere transnationale relationer og fællesskaber, hvilket også vil vise sig at have en stor indflydelse på informanternes liv og tilknytning til Danmark, men mere om dette senere. Ifølge Yuval Davis er tilhørsforhold ikke kun positive, eftersom de også bruges til at markere, hvem der er 'inde' og hvem der er 'ude' af fællesskaber, derfor har hun udviklet begrebet 'politics of belonging' i et

senere afsnit, men først vil jeg redegøre for Yuval-Davis teoretiske perspektiv på identiteter og narrative fortællinger, som spiller en væsentlig rolle i analysen af tilhørsforhold.

6.1.3. Identifikation og følelsesmæssig forbundethed

Identiteter er narrative fortællinger om, hvem vi er, og hvem vi ikke er, som vi fortæller os selv og andre. Det er ikke alle fortællinger, som handler om tilhørsforhold til bestemte grupper og fællesskaber, men det kan være fortællinger om personlige egenskaber, aspirationer og interesser. Alligevel relaterer disse narrativer sig som regel direkte eller indirekte til egne eller andres opfattelse af, hvilke grupperinger eller typer af fællesskaber sådanne beskrivelser typisk vil tilhøre (fx etniske, nationale, kulturelle eller religiøse). Narrativet kan være individuelt eller det kan være kollektivt, det kan skifte og ændre sig, det kan være kontroversielt eller inden for normerne. Det kan relatere sig til fortiden, til et sagn eller en myte, som også bruges til at forklare nutiden.

Dermed ikke sagt at tilhørsforhold skal betragtes som kognitive fortællinger. De afspejler refleksioner af følelsesmæssige investeringer og længsler efter tilknytning; *"Individuals and groups are caught within wanting to belong, wanting to become, a process that is fuelled by yearning rather than positioning of identity as a stable state"* (Yuval-Davis, 2006, s. 202).

Som udgangspunkt kan man sige, at menneskers opfattelse af dem selv, deres identitet og tilhørsforhold bliver mere centralt for deres liv des større usikkerhed, de føler. Tilhørsforholdet indebærer en dimension af performativet. Det indebærer en praksis, der repeteres og gentages i relation til et socialt eller kulturelt rum, hvori forbindelser opstår mellem individuel og kollektiv adfærd, hvilket har stor indflydelse på konstruktionen og reproduktionen af det identitetsmæssige narrativ samt konstruktionen af tilknytningen.

En vigtig pointe i forlængelse hertil er, at konstruktion af identitet og tilhørsforhold i mange tilfælde også ufrivilligt bliver tilskrevet mennesker. I sådanne tilfælde bliver identitet og tilhørsforhold centrale for menneskers sociale lokationer og positionering, hvormed relationen mellem lokation og identifikation bliver svære at differentiere empirisk. Men ifølge Yuval-Davis er denne mulige forveksling grund til, hvorfor en nuancering af hvert niveau er så vigtig i analyseringen af tilhørsforholdet (Yuval-Davis, 2006, s. 203).

6.1.4. 'The politics of belonging'

Foregående var en gennemgang af Yuval-Davis teoretisering af 'tilhørsforhold' og som nævnt indledningsvist, så går dette begreb hånd i hånd med det beslægtede begreb, som hun kalder 'The politics of belonging', som jeg her har valgt at oversætte til politiseringen af tilhørsforhold. Begrebet forholder sig til den grænsedragning, der findes i det politiske fællesskab, som inddeler befolkningen i et 'os' og 'dem'. Dette vækker mindelser om den britiske samfundsforsker Benedict Andersons definition af en nation som værende et forestillet fællesskab, fordi *"the members of even the smallest nation will never know most of their fellow-members, meet them, or even hear of them, yet in the minds of each lives the image of their communion"* (Anderson, 1983, s. 6).

En sådan abstrakt form for fællesskab er baseret på en ide om et forestillet slægtskab som udgangspunkt for samhørighed. Disse forestillede grænser afhænger af menneskers sociale lokationer, deres erfaringer og definitioner af dem selv og ikke mindst af deres værdier. De opstår ikke blot som en konsekvens af, at det ikke er muligt at møde samtlige medlemmer af nationen. Tværtimod handler politiseringen af tilhørsforhold i virkeligheden om det potentielle møde med andre mennesker, efterfulgt af beslutningen om, om de er en af 'os' eller 'dem' (Yuval-Davis, 2006, s. 3-5).

Når det kommer til politiseringen af tilhørsforhold, så er medborgerskabets pligter blevet mere og mere bogstavelige og for nogle grupper stilles de endda som krav. Det centrale spørgsmål som Yuval-Davis rejser, er, hvad forlanges der af en specifik person for at vedkommende bliver berettiget til at 'høre til' og betragtes som være tilhørende. Fælles ophav (eller rettere myten om dette) vil i nogle tilfælde blive forventet, mens der i andre vil stilles krav til fælles kultur, religion og/eller sprog. Loyalitet og solidaritet baseret på fælles værdier, er som regel et krav for at 'høre til' i pluralistiske samfund.

Det vil sige, afhængigt af hvilken slags politiseringen af tilhørsforholdet, der findes i samfundet, vil forskellige niveauer af tilhør – sociale lokationer, identiteter og etiske og politiske værdier – fremstilles som krav, der stilles til at være medlem af staten. Krav om 'tilhør', som relaterer sig til de sociale lokationer, der har med oprindelsesland og 'etnicitet' at gøre, anses givetvis som værende mindre assimiler- og identificerbare sammenlignet med sprog, kultur og til tider religion, som lettere at påvirke, så det matcher fællesskabets (Yuval-Davis, 2006, s. 208-209). Vi fortsætter i Yuval-Davis teoretiske spor lidt endnu, før vi vender blikket mod specialets anden teori.

6.1.5. Tilhør, magt og intersektionalitet

Epistemologisk er intersektionalitet en udvikling inden for feministisk teori, som interesserer sig for, hvordan krydsninger af forskellige sociale kategorier er gensidige og forstærkende i positionering i forhold til privilegier og diskrimination. Det kan være sociale kategorier og identiteter såsom etnicitet og seksuel orientering, kønsidentitet, handicap, religion, klasse osv. Disse kategorier påvirker hinanden og skaber unikke oplevelser og udfordringer. På den måde påvirkes sociale agenter forskelligt af det givende sociale, økonomiske eller politiske projekt. Ikke usædvanligt findes der kolliderende fortolkninger af intersektionalisme.

Jeg vil i tråd med Yuval-Davis benytte mig af den tilgang til intersektionalisme, der undersøger sociale stratifikationer på individ- og gruppeniveau. Når vi lægger op til en intersektionel analyse, er det vigtigt at undgå en homogenisering af den måde, politiske projekter rammer mennesker, som er forskelligt placeret inden for den samme grænse af tilhørsforhold (Yuval-Davis, 2011, s. 4). I læsningen af Yuval-Davis' arbejde, er det ikke til at undgå at bemærke hendes interesse for magtstrukturer og beføjelser. Hun behandler det forholdvist eksplicit i politiseringen af tilhørsforhold: *"Politics involve exercise of power and different hegemonic politics project of belonging represent different symbolic power orders"* (Yuval-Davis, 2011, s. 2) Traditionelt målte man magt som noget, der blev udøvet af magtindehavere over andre mennesker. Efterfølgende har feminister og andre græsrodsaktivister talt for ideen om 'empowerment', som et koncept, der afdækker, hvordan mennesker kan genvinde en følelse af magt og kontrol over deres eget liv.

Bourdieu's teori om symbolsk magt deler nogle af de samme ideer om kropspraksis, som en slags mediator for interrelationel dominans og herudover, at subjektet både er 'embodied' og socialt konstitueret. Symbolsk magt spiller en stor rolle, når vi studerer politiseringen af tilhørsforholdet blandt mennesker (Yuval-Davis, 2011, s. 3). Jeg nævner dette, da perspektivet på mange måder går igen i teorien om feministisk medborgerskab, som vil blive præsenteret i det næstkommende kapitel.

6.2.1 Feministisk medborgerskabsteori

Det kommende kapitel har til formål at præsentere et kønsperspektiv på medborgerskabet som en abstrakt ide og som en konkret praksis, både politisk og personligt. Jeg vil introducere tilgangen det 'levede medborgerskab', som den overordnede tilgang, der videre suppleres med beslægtede teoretiske perspektiver, som vil kaste lys over forhold, der gør sig gældende i menneskers liv, og som

traditionelle medborgerskabsteorier har udeladt. Disse vil tilsammen udgøre en teoretisk ramme, for den del af dette speciale, der vedrører fokus på minoritetsetniske kvinders oplevelser af medborgerskab, samt dets barrierer og potentialer.

6.2.2. Det levede medborgerskab

Tilgangen 'the lived citizenship' er opstået fra en køns- og diversitetskritik af T.H Marshall indflydelsesrige medborgerskabsteori og hans analyse af evolutionen af civile, politiske og sociale rettigheder i det moderne samfund. Men denne universelle model af medborgerskab inkluderede ikke kvinders evolution af rettigheder. Dette har desuden været gældende for mange klassiske politiske filosofier, som har udelukket kvinders virke i økonomi og i staten. Det klassiske spørgsmål om statsborgerskab var knyttet til social klasse, mens det i dag relaterer i langt højere grad til køn, etnicitet og race (Siim, 2011, s. 5).

Hovedargumentet af kritikken fra køns- og diversitets perspektivet er, at den traditionelle medborgerskabsteori indeholder en falsk universalisme, "*where the norm for a citizen is a white, heterosexual, non-disabled adult male – a norm that cannot address different needs*" (Warming & Fahnøe, 2017, s. 5). Mens kvinder og minoritetsgrupper har opnået formel anerkendelse som medborgere, er dette medborgerskabs substantielle rettigheder skrøbelige på grund af krydsende udfordringer (f.eks sygdom, handicap, diskrimination og fattigdom) i forhold til at agere som medborger. For at tage disse forskellige forudsætninger i betragtning, skal medborgerskab opfattes i forhold til "*everyday practices, and the citizen should be recognized as a concrete embodied individual rather than an abstract category*" (Warming & Fahnøe, 2017, s. 7).

Medborgerskab, set fra dette perspektiv, handler desuden om, hvem der føler sig inkluderet og hvem der ikke gør. Derudover kan tilgangen adressere de udfordringer, der er forbundet med de medborgerskabsmodeller, der bliver praktiseret af nationalstater. Det levede medborgerskabs perspektiv kræver et skærpet fokus på medborgerskab med hensyn til positionering og identitetsskabelse, magtrelationer og subjektive oplevelser, snarere end at analysere medborgerskab som en status eller en tilstand. Hertil gælder det at adressere samspillet mellem agens og strukturer, som er centrale for det moderne medborgerskabs dynamikker. Dette perspektiv på medborgerskabet kan være en hjælp til at blotlægge de processer og strukturer, som karakteriser hverdagens vilkår for mennesker i sårbare positioner (Warming & Fahnøe, 2017, s. 7).

Med denne tilgang som teoretisk ramme, vil jeg analysere min empiri med hensigten om netop at fremhæve hverdagens oplevelser fra fire minoritetsetniske kvinders liv med hensyn til

hvordan de påvirkes af medborgerskab eller dets fravær. Jeg vil i det følgende redegøre for en supplerende tilgang af den britiske sociolog Gerard Delanty, som foreslår, at vi ser på medborgerskabet som en læringsproces. Sammen med perspektiver og begreber fra politologen Birte Siim, forsker i feminisme i Skandinavien, og Ruth Lister, professor og kønsforsker, vil dette være en sammensat teoretisk ramme, hvori jeg vil placere de fire informanternes subjektive oplevelser og krydsende forudsætninger af medborgerskabet.

6.2.3 Inklusions og eksklusions processer

Delanty argumenterer for, at vi ser på medborgerskab som en læringsproces, hvorigennem vi kan fortolke den subjektive dimension af inklusions- eller eksklusionsprocesser. Han forklarer, at medborgerskab tager plads i hverdagen og ikke kun handler om individets bevidsthed om rettigheder og pligter, men i højeste grad om identitet. Det er en 'self and self-other learning process', der involverer emotionelle dimensioner, som for eksempel følelser af tilhør, manglende anerkendelse, manglende motivation for deltagelse eller manglende vilkår for dette. Dette er efter min opfattelse et udsagn, der taler ind i det fænomenologiske univers og vil gavne mine bestræbelser på, at skrive hverdagen og dens fortællinger frem i og med de fire informanter.

Den læring, som Delanty taler om, kan enten tage form som en disciplinær eksklusionsproces eller som en inkluderende og identitetsformende proces. Den disciplinære identitet er baseret på bestemte normer, som definerer den 'korrekte borger' eller den 'rigtige måde at deltage', og diskriminerer mellem de individer, der lever op til normerne og dem, der ikke gør. Samtidig med, at det disciplinære medborgerskab former eksklusion på baggrund af ydre faktorer, såsom diskrimination, medfører det også en egen eksklusion, som følger af internalisering af ydre faktorer (Delanty, 2003, s. 600).

Denne dobbeltsidede proces kommer til udtryk hos særligt én af informanterne i dette speciale, der efter mange års forsøg på, at blive formelt anerkendt som medborger, udtrykker afmagt. Den teoretiske distinktion mellem det disciplinære og det inkluderende medborgerskab, er således behjælpelig med at indramme det ekskluderende med den medborgerskabspraksis, der føres i Danmark, set ud fra fire livsverdens fortællinger. Det følgende afsnit vil fortsætte med at udbygge den feministiske teoris begrebsverden med Siims og Listers sontring mellem det private og det offentlige.

6.2.4 Det private og det offentlige

Oprindeligt blev medborgerskab opfattet som en universalistisk kategori, men med det feministiske perspektiv, er vi blevet gjort opmærksomme på den manglende inklusion af kvinder i henhold til civile, politiske og sociale rettigheder. Herudover har nyere perspektiver forsøgt at dekonstruere opdelingen mellem det offentlige og det private. Hensigten med sådan en rekonstruktion har været at synliggøre medborgerskabets ekskluderende effekter og desuden at kunne bringe et nyere perspektiv i spil, som en mere inkluderende samfundskategori i relation til både køn, klasse, etnicitet og andre intersektionelle skel (Lister 2003, Siim 2000).

Både Lister og Siim refererer til Yuval Davis i deres arbejde med feministisk medborgerskab. Yuval Davis argumenterer for, at 'det private' betyder noget forskelligt i henholdsvis den liberale og den republikanske diskurs. I den liberale tradition dominerer forestillingen om, at alle mennesker har den samme status og derfor skal have de samme rettigheder og pligter, hvorfor ulighed genereret af køn, klasse, etnicitet osv. ikke betragtes som relevante for medborgerskabets status. Mens den republikanske anser medborgerskab ikke kun som en status, men også som noget der tilskynder til aktiv involvering og deltagelse for fællesskabets bedste. Medlemskab i sådanne fællesskab involverer en statisk tilknytning, som ofte er defineret af myten om fælles oprindelse (Yuval-Davis, *Women, Citizenship and Difference*, 1997, s. 6). Dette vil gøre sig relevant i analysen, hvor jeg ser på, hvordan praksisser muligvis ikke tager forskellige hensyn i betragtning ud fra den forestilling om, at alle skal behandles lige.

Ifølge Lister, er skillelinjen mellem det private og det offentlige blevet udvisket og fjerner derfor dets betydning fra hvert domæne. For eksempel mener hun ikke, at vi kan forstå de kønnede mønstre i medborgerskabets adgang til den offentlige sfære, uden at tage højde for den kønnede opdeling af arbejde inden for det private. Desuden er behandlingen af kvinder i asyl og immigrationssystemet styret af en normativ tilgang til opdeling af det private/offentlige (Lister, 1997, s. 20). I analysen vil jeg se nærmere på denne pointe og sætte den i relation til det danske asyl- og immigrationssystem, og analysere hvilken betydningen, det har for de fire informanternes følelser af medborgerskab, og desuden diskutere, hvorvidt forståelsen af medborgerskab og statsborgerskabspolitikken i Danmark er inkluderende i den forstand, at den tager højde for de differentierende forudsætninger for, at minoritetsborgere kan deltage på lige fod med majoritetsborgere.

Jeg har for nuværende redegjort for specialets to teorier og hvordan, de skal spille sammen med undersøgelsens empiri. De centrale omdrejningspunkter i Yuval Davis' teori, begreberne om tilhørsforhold, politiseringen af tilhørsforhold og sociale lokationer, vil blive anvendt i forlængelse heraf, ligesom det er væsentligt at analysere, hvad der i så fald kendetegner tilhørsforholdet, og hvordan dette også påvirkes af normer og politiske diskurser, som politiseringen af tilhørsforhold indfanger. Fra den feministiske medborgerskabsteori, vil jeg stille skarpt på informanternes udfordringer og barrierer til at indgå som medborger i samfundet på lige fod med majoritetsbefolkningen, og hvordan dette gensidigt påvirkes af dynamikker i deres tilhørsforhold. Dette har jeg til hensigt at gøre i den følgende empiriskforankret analyse.

Analysedel I: Beretninger om tilhør

Det følgende del af denne kandidatafhandling består af to delanalyser, hvis formål er at undersøge hvilken betydning minoritetsetniske kvinder tillægger statsborgerskab og hvilken indflydelse det har på deres oplevelse af medborgerskab og tilhør til Danmark. Dette vil jeg gøre ved at dele fortællinger og betragtninger fra de fire kvinders livshistorier. Den første delanalyse vil have særlig fokus på de informanternes personlige fortællinger om deres tilhørsfølelser til henholdsvis Danmark og deres oprindelsesland. For at nærmere sig en forståelse herom, vil jeg bruge Yuval-Davis teoretiske begreber, som har to overordnet analytiske dimensioner. 'Belonging' (Tilhørsforholdet) som en personlig, intim, følelse af 'at være hjemme' og 'politics of belonging' (politiseringen af tilhørsforholdet), som en diskursiv praksis, der konstruerer, politiserer og skaber socio-spatielle inklusion og eksklusions systemer. Der vil være temaer som går igen i delanalyse 2, men i denne del vil der være særlig fokus på det kønslige aspekt ved medborgerskab og tilhør i Danmark. Her vil teorien 'det levede medborgerskab' sættes i spil og belyse hvilken indvirkning private aspekter ved kvinders liv har på deres offentlige deltagelse og bidrag i samfundet.

7.1 Fremmedpas og fremmedfølelser

Jeg kender Farah fra indfødsretsundervisningen. Hun mødte op hver af de 12 gange, velforberedt og engageret, hun er sjov med en god portion sarkasme, skeptisk men imødekommende.

For interviewet aftalte vi at mødes ved biblioteket på Rentemestervej i Københavns Nordvestkvarter. Men her var stuvet med mennesker, så Farah foreslog, at vi i stedet kunne sætte os i den moske, hun plejer at komme i, som tilfældigvis ligger på den anden side af vejen 50 meter fra biblioteket. Her sad

enkelte personer i hovedrummet og efter, at hun tilbød mig noget saftvand fra køkkenet, tager vi plads på nogle stole langs væggen.

Farah kom til Danmark som flygtning fra Somalia i 1997 og fik asyl. På det tidspunkt er hun 29 år. I dag er hun 55 år og har hverken dansk eller somalisk statsborgerskab. *"Jeg er jo statsløs"* (A, 14:14-14:17) siger hun på et tidspunkt, hvor vi taler om, hvad det betyder for hende at få statsborgerskab. For Farah er statsborgerskab vigtigt. Men *"det er specielt vigtigt for børnene, at jeg får dansk pas"* (A, 10:37-10:40), siger hun.

I modsætning til mange efterkommere af flygtninge, som ikke har dansk statsborgerskab, har hendes to børn begge dansk statsborgerskab. Det skyldes, at Farahs eksmand lykkedes med at få dansk statsborgerskab, før de blev født. Og det er hun glad for, men ikke desto mindre skaber det en juridisk distinktion mellem hende og børnene: *"Børnene kan ikke forstå, hvorfor jeg ikke har dansk pas"* (A, 12:00-12:09). For mens børnene uhindret kan rejse rundt i Europa, er det en forhindring for hele familien at rejse sammen så længe Farahs identifikationspapir er et såkaldt fremmedpas.

'Politiseringen af tilhørsforhold' forholder sig til grænsedragningen af det politiske fællesskab af tilhør. Dette kan forstås helt bogstaveligt, som grænser i fysisk forstand, men det vil altid være symbolsk på den måde, at det deler verden op i et 'os' og et 'dem' (Yuval-Davis, 2011, s. 3). I Farah og hendes børns tilfælde tegner deres respektive pas en grænsedragning, som er meget fysisk i den forstand, at børnene med deres danske pas kan rejse frit på kryds og tværs af landegrænse, mens Farah er hensat til grænsekontrollens nåde.

Farah viser mig sit pas, hvorpå der står fremmedpas/alien's pass-port og i skarp kontrast til det danske rødbedefarvede pas, er hendes pas gråt. Farah har familie, der bor forskellige steder i verden, og det er vigtigt for hende at kunne besøge dem, men det er ikke altid nemt. For mens hendes børn uhindret kan rejse rundt i Europa, bliver hun forsinket eller nogle gange endda helt forhindret i at rejse. *"Vi kan ikke rejse sammen, børnene har dansk pas og jeg har det grå pas"* (A, 07:50-07:56). Ved en mellemlanding på vej til Portugal blev Farah tilbageholdt så længe i paskontrollen, at børnene måtte rejse videre selv, da hun ikke kunne nå det næste fly til Portugal.

Det er svært at forklare børnene, hvorfor der er forskel mellem hende og dem. Ifølge deres dokumenter er de danske statsborgere, og hun er fremmed. Dette studser hun også over: *"Hvorfor skal det hedde fremmedpas, det er mærkeligt. Kan man ikke kalde det rejsedokument[...] det giver mere mening"* (09:38-09:42).

Yuval-Davis beskriver med begrebet 'tilhørsforhold', hvordan menneskers forskellige måder at høre til på, kan opstå som en identifikation, man pådrager sig selv, eller identifikation, som andre påfører dig. Med identifikationspapirer, der betegner en person som fremmed, er det ikke svært at forstå, hvorfor det kan føles sådan. Identiteter og narrativer er historier, som mennesker fortæller sig selv og andre om, hvem de er og hvem de ikke er (Yuval-Davis, 2006, s. 202). Det må påvirke Farah, at hun hverken deler nationalitet med sine børn eller sin familie i Somalia. Hendes frustration handler ikke alene om manglende tilhør til Danmark, men er i ligeså høj grad et udtryk for at hun savner sin familie:

Farah: Det er ikke for sjov jeg kom her. Jeg har ikke nogen familie her, jeg har ikke mine brødre, mine søstre, jeg ville hellere bo tæt på min familie (...) Men der kom krig, så vi forsvandt fra hinanden" (A, 37:57- 38:11)

Følelsen af at høre til genereres også gennem andre fællesskaber, men det nationale fællesskab regnes for særligt, eftersom nationen – i en verden af nationer – sætter rammen for vores hverdagsliv. Dette hænger også sammen med en grundlæggende sociologisk pointe, at selvom følelsen af at høre til som udgangspunkt er subjektiv, så afhænger den også af andres kategorisering (Simonsen, 2017, s. 313).

7.2. Har man statsborgerskab, er man rigtig dansker

Denne identitet som 'fremmed' og som 'udlænding' er en, som Farah har taget til sig. Det er i hvert fald det narrativ, hun beskriver over for mig. Farahs fremmedpas afslører, at hun ikke er juridisk knyttet til det nationale fællesskab. Hendes identificering med at være statsløs og udlænding, kommer ikke kun fra hende selv, men er to kategorier, som hendes pas givetvis er med til at skabe. Disse er ikke blot kategorier af sociale lokationer, men også kategorier, der knytter sig til en position langs en magtakse, som enten er højere eller lavere end andre kategorier (Yuval-Davis, 2006, s. 199).

Spørgsmålet om at høre til, bliver i Farahs tilfælde et krydsfelt af forskellige markører, hvis indikation går i forskellige retninger. På mange måder er hun placeret "inden for" nationen i den forstand, at hun har boet her i næsten halvdelen af sit liv. Hun har stiftet familie her, taler sproget, betaler skat og kender kulturen, men samtidig "*Jeg er udlænding nu*" (30:19-30:21). Det er bemærkelsesværdigt, hvor mange gange Farah bruger beskrivelser af sig selv, der understreger, at hun

ikke ser sig selv som dansker, og det kan også godt tænkes, at hun i interviewsituationen bruger ekstra store ord til at tydeliggøre hendes frustration, som uden tvivl er virkelig. Ifølge Farah har statsborgerskabet som status stor indvirkning på hendes nationale identificering, som dansk.

Det er midlertidig meget tydeligt, at Farahs beskrivelser ikke er uafhængige identifikationer, men er observationer, hun har gjort sig i samfundet omkring hende. Dette går op for mig, da hun frustreret med høj stemme siger: *"Jeg vasker jeres kontorer, jeg passer jeres forældre, jeg passer jeres børn – og stadig væk er jeg indvandre!"* (28:02-28:10). Her udtrykker Farah en følelse af manglende anerkendelse og generelt en følelse af at blive fastholdt i kategoriseringer som indvandre, udlænding og statsløs, hvorfor det betyder så meget for hende at kunne bekræfte sin danskhed og nationalitet i form af dansk statsborgerskab: *"Når jeg får statsborgerskab, så er jeg dansker"* (30:13-30:16).

Forklarer man Farahs oplevelse med Yuval Davis' terminologi er disse kategorier udtryk for en social lokation, der er skabt af politiske magthavere i samfundet, blandt andet med henblik på at en særlig gruppe indbyggere vil ende med at identificere sig selv med disse. Farahs blik på sig selv er derfor snarere et blik, hun ser gennem andre. Dette bliver i teorien også forklaret som politiseringen af tilhørsforholdets beskidte arbejde.

En vigtig teoretisk betragtning her er Yuval-Davis' skelnen mellem tilhørsforhold og politiseringen af tilhørsforholdet. Mens det første refererer til den intime, personlige følelse af at høre til, handler sidstnævnte om de diskursive og politiske praksisser, der bestemmer, hvem der inkluderes eller ekskluderes fra fællesskabet (Yuval-Davis 2006, s. 197). Farahs oplevelser er et tydeligt eksempel på, hvordan disse to niveauer interagerer. Hendes følelse af ikke at høre til er tæt forbundet med de politiske og juridiske strukturer, der definerer hendes status som 'fremmed'.

7.3 At høre til mere end et sted

Farahs følelse af tilhør er en effekt af hendes sociale lokation og den politiske grænsedragning af hendes tilhør, som kommer til udtryk ved, at hun har et fremmedpas. Selvom Farahs oplevelser af anderledeshed ikke er usædvanlige, vil det vise sig, at den betydning, hun tillægger det formelle statsborgerskab, adskiller sig fra de andre informanternes. Dette er ikke overraskende, for alles fortællinger er præget af individuelle erfaringer og oplevelser: *"Of course not every belonging is important to people in the same way and to the same extent"* (Yuval-Davis, 2012, s. 14).

Næste informants fortællinger om hendes tilhørsforhold til Danmark og hvilken rolle, statsborgerskabet spiller, adskiller sig på interessant vis fra Farahs. Dima kom til Danmark som flygtning fra Somalia i 1993 som 18-årig. Dimas perspektiv på statsborgerskabets betydning for hendes tilhørsforhold er interessant, for i modsætning til Farah har hun statsborgerskab og fik det allerede i 2003. Det kommer til udtryk et stykke inde i interviewet, hvor jeg spørger hende, hvad det danske statsborgerskab betyder for hende: *"Jeg tænker egentlig ikke så meget over det, kun når jeg skal rejse, og når jeg skal søge jobs"* (A, 18:20-18:39).

Som nævnt indledningsvist viser forskning, at tildelingen af statsborgerskab har en positiv virkning for, hvordan migranter og flygtninge klarer sig med hensyn til beskæftigelse, indkomst og uddannelse (Andersen, 2021, s. 11). Det intersektionelle perspektiv, som Yuval-Davis abonnerer på, gør sig på nuværende tidspunkt gældende taget ovenstående pointe i betragtning. For selvom Dima og Farahs historier og identitetsmarkører har nogle fællestræk, er der faktorer i deres liv, som har givet dem forskellige dispositioner i samfundet.

Jeg møder Dima første gang på Diversity Works, hvor hun ofte kommer i lektiehjælpen, da hun er i gang med at uddanne sig som sygeplejerske. Hun har to store børn og et job ved siden af studierne, så det er ikke altid let at være lige dedikeret til alle ting, men Dima virker aldrig stresset eller overanstrengt. Hun er varm, rolig og altid nærværende. Vi mødes ved Blågaards Bibliotek og beslutter os for at finde en bæk uden for på pladsen i solskinsvejret.

Dima kommer som nævnt til Danmark som 18-årig, det vil sige 10 år før Farah. Dette har givetvis gjort hende mere omstillingsparat over for nye omgivelser. Dengang regnede Dima ikke med, at hun skulle blive i Danmark:

Dima: Dengang jeg kom til Danmark i 1993, hvis jeg mødte andre somalier, det første jeg spurgte dem om var "hvor længe har du boet her?". Hvis de fx svarede 5 år, så tænkte jeg "oh my god, det er mange år!" [...] Dengang tænkte jeg, hvornår skal jeg komme tilbage til mit land, fordi jeg gerne ville hjem til mine forældre og mit hjemland (A, 08:58-09:30).

Men Dima bor stadig i Danmark, og det er hun grundlæggende glad for: *"Jeg holder af Danmark, og Danmark er et land, hvor jeg bor i og har min familie og børn og hører til"* (A, 20:45-20:59). Undersøgelsen 'Citizenship, Participation and Belonging in Scandinavia' udgivet af Peace Research Institute Oslo, viser, at hos etniske minoriteter i Danmark rangerer betydningen af at kunne identificere sig med bopælslandet højere end hos etniske majoritetsdanskere. Udover identifikationen

med ens bopælsland, spørger undersøgelsen også ind til betydningen af at kunne identificere sig med sit oprindelsesland. Her inddeles respondenterne i subkategorier, hvoraf borgere med somalisk baggrund, er den gruppe, som rangerer betydning af dette højest (Erdal, et al., 2019, s. 137-138).

Dette studie præsenterer vigtige fund, som kan bruges i nærværende sammenhæng til at argumentere imod en voksende tendens til at fremstille minoritetsetniske danskeres tilknytning til deres oprindelseslande og dennes kultur som noget, der signalerer modvilje mod det danske samfund. Det ene udelukker ikke det andet. Og som Dima siger: *"Jeg kan være en dansk muslim med somalisk baggrund"* (A, 21:07-21:13). På mange måder er interviewet med Dima et godt eksempel på, at tilhør med forskellige fællesskaber sagtens kan sameksistere og man foranlediges til at tænke, at det ene tilhørsforhold i virkeligheden kan forstærke det andet. Det siges også, at effekten af mobilitet, er at mobile mennesker, potentielt udvikler og bevarer en tilknytning til flere steder (Gustafson, 2014, s. 40).

Denne dobbelthed i Dimas tilhørsforhold viser, hvordan identitet og tilhørsforhold er dynamiske. Det intersektionelle perspektiv hjælper os med at se, hvordan forskellige sociale kategorier som nationalitet, etnicitet og religion interagerer og skaber unikke oplevelser af tilhørsforhold. For Dima betyder det, at hun kan være både dansk og somalisk, uden at det ene nødvendigvis udelukker det andet. Dimas evne til at integrere disse forskellige aspekter af hendes identitet peger på en form for tilhørsforhold, hvor mobilitet og mangfoldige identiteter ikke kun er en realitet, men også en ressource. Dette står i kontrast til de mere ekskluderende diskurser om tilhørsforhold, som Farah f.eks. oplever, og som begrænser hendes muligheder for fuld deltagelse i det danske samfund.

Hvor jeg i de forrige afsnit har undersøgt den politiske status som medborger i form af formelt statsborgerskab og dets betydning for tilhør, vil jeg i de kommende afsnit undersøge den mere emotionelle side af tilhørsforholdets betydning ved at se på blandt andet inklusions- og eksklusionsmekanisme i medborgerskabet som ide og som praksis og på informanternes transnationale tilhørsforholds betydning for tilhøret i Danmark. I følgende afsnit vil jeg bringe specialets medborgerskabsteori i spil og lade samspillet mellem de to teorier tilvejebringe analytiske slutninger af forholdet mellem medborgerskab og tilhør.

7.4 Det inkluderende eller ekskluderende medborgerskab

At kunne føle sig hjemme, er ikke kun et spørgsmål om individuel formåen, men er også et socialt og kollektivt spørgsmål. Hvis et menneske føler sig afvist og ikke budt velkommen af de andre, som lever der, vil det unægteligt påvirke dennes følelse af tilhør. Sagt på en anden måde, så hænger personlige og intime følelser af tilhør sammen med de socio-spatielle inklusions- og eksklusions diskurser og praksisser, der flourer i samfundet (Antonsich, 2010, s. 649). Netop denne forbindelse mellem individuelle tilhørsforhold og socio-spatielle inklusions- og eksklusionsmønstre lægger op til en analyse, der integrerer en feministisk medborgerskabsteori med teoretiseringen af tilhør og politiseringen af tilhør.

D. 5. april 2024, nogle dage før jeg interviewer Farah, lyder en udtalelse fra Frederik Vad (udlændingeordfører for Socialdemokratiet) fra folketingets talerstol som følger:

Frederik Vad: Et parallelsamfund er ikke længere kun et boligområde i Ishøj. Det kan også være et kantinebord i en statslig styrelse. Det kan også være et apotek i Nordsjælland". Han uddyber: "Det er jo en erkendelse af, at arbejde, uddannelse, bolig og turpas til foreningslivet og en pletfri straffeattest ikke er nok alene, hvis man samtidig bruger sin position til at undergrave det danske samfund indefra (Henriksen & Tofte, 2024).

Jeg har valgt at medtage denne udtale for at eksemplificere den politiske grænsedragning, der ekskluderer eller inkluderer grupper af mennesker i samfundet. Dette er et eksempel på, hvad Delanty mener bidrager til en disciplinær identitetsskabelse, som kommer af en række normer for, hvad der definerer den rigtige borger og diskriminerer de mennesker, som udpeges til ikke at efterleve normerne. Både Delanty og Yuval Harris benytter begrebet symbolsk magt til at demonstrere, hvordan former for politiske diskurser producerer og skaber skel mellem mennesker (Delanty 2003; Yuval Harris 2006).

Ifølge Delanty er det centralt for at forstå den subjektive oplevelse af medborgerskab at forbinde individuelle livshistorier med en bredere kulturel diskurs. Det er på baggrund heraf, at jeg ser følgende udsagn fra Farah, som en reaktion på de ekskluderende tendenser, som ovenstående er eksempel på:

"Jeg føler mig udenfor, fordi I skubber mig ud..." siger Farah til mig og griner lidt sarkastisk, men gentager i et lidt mere alvorligt toneleje *"I skubber mig udenfor"* (24:50: 25:05). Jeg får ikke spurgt Farah om, hvor denne følelse mere præcist stammer fra, men det er ikke utænkeligt, at den reflekterer en modreaktion på de afslag, hun har fået på hendes ansøgninger om statsborgerskab. Hun fortæller desuden om en oplevelse, som hendes datter har haft i en børnehave i Tingbjerg, hvor hun arbejder. En ældre dame siger til datteren, noget i retningen af: *"Det er jeres kultur, I kan ikke finde ud af det"* (28:21-28:25). Hvortil datteren ifølge Farah svarer: *"Undskyld mig, hvilken kultur [...] jeg er jo dansk?"* (28:28 28:31).

Her bryder vi begge to ud i grin, for det synes som en absurd kommentar at få, når man i bund grund tilhører den samme 'kultur', som det menneske, der ser dig som 'udlænding'. Men ser vi bort fra det humoristiske, er denne slags episoder også skadelige for menneskers følelse af tilhør og deres selvopfattelse. Når andre mennesker ser på dig, som ikke tilhørende, er der en overhængende risiko for, at andres blik internaliseres hos en selv og ender med at blive den primære selvfortælling. Dette kan givetvis være en forklaring på, hvorfor Farah siger, som hun gør. Det er nemlig denne dobbeltsidede effekt som politiseringen af tilhørsforhold indrammer.

Selvom jeg i vid udstrækning deler Farahs indignation og regner hendes frustration som ærlig og intuitiv respons på mine spørgsmål. Er dog mulighed for, at følelserne i hendes svar, er særlig udtryksfuld under interviewsituationen. Det kan også tænkes at Farahs skeptiske indstilling til hendes plads som medborger i Danmark, kommer af negative hændelser, der efter mange år, har sat sig som spor i hendes blik på verden og de mennesker der møder hende. Desuden kan man også foranlediges til at tro, at Farah har en forventning om hvad statsborgerskabet rent praktisk vil forbedre i hendes liv, som er større end hvad det i virkeligheden kan tilbyde. Ikke desto mindre vælger jeg, at lade mig indføre i hendes livsverden på hendes betingelser. Dette er også en kendetegn for det fænomenologiske interview. Kvale og Brinkmann kalder dette for 'bevidst naivitet', som indebærer, at forskeren skal sætte forudsætninger i parentes (Brinkmann & Kvale, 2015, s. 53).

7.5 De transnationale relationer og tilhør

I en tidsalder, der på mange måder bliver påvirket af globaliseringens muligheder for transnationale udvekslinger i alle tænkelige afskygninger, er det nærliggende at undersøge kvindernes transnationale relationer. Min empiri viser også, hvor meget dette aspekt fylder i informanternes liv. Og det gør det af gode grunde, eftersom mange af kvindernes familiemedlemmer lever adskilt fra hinanden, rundt

omkring i verden. For eksempel siger Dima, at hun: *"har familie rundt om i verden, fordi der har været borgerkrig i Somalia i mange år"* (A, 03:31-03:42)

Familien bliver et gennemgående tema for alle fire interviews selvom det ikke var planlagt eller tænkt ind i min interviewguide. Det viser sig, at familien spiller en hovedrolle i kvindernes liv, både som kilde til tryghed, men også som en kompleks årsag til isolation. Dette er en udfordring for mange minoritetsetniske kvinder, der er kommet til Danmark senere i deres liv (Als Research, 2008, s. 32). Hvordan dette gør sig gældende, vil jeg uddybe i det følgende afsnit, hvor jeg også præsenterer den tredje informant, Anisa.

Anisa var ligesom Farah, en af kursisterne i Diversty Works indfødsretskursus, hvorigennem vi lærte hinanden at kende. Anisa er omsorgsfuld og eftertænksom og uanset mængden og tyngden af hendes problemer møder hun sine omgivelser med et stort smil. Anisa tog kurset meget seriøst, da hun efter mange års ihærdighed, endelig lykkedes med at opfylde kravene til statsborgerskab og manglede blot at bestå indfødsretsprøven. Det var blandt andet denne ihærdighed og flittighed, der gjorde mig nysgerrig på hendes fortælling omkring tilhør og medborgerskab. Anisa havde inviteret mig hjem til sig i forbindelse med interviewet, hvor hun bød mig velkommen med et anrettet bord med te og alverdens lækkerier.

Anisa er født i 1967 i Tyrkiet, hvor hun har haft en dejlig barndom, som senere skal vise sig at give hende styrke til at komme igennem et vanskeligt kapitel i hendes liv. For livet ændrer sig for Anisa. Hendes familie arrangerer et ægteskab på vegne af hende med en mand, som har bopæl i Danmark. Derfor kommer Anisa til Danmark i 1991 som familiesammenført med hendes nye mand. Men hvad familien midlertidig ikke er klar over er, at manden er syg:

Anisa: Man skulle sige ja, man kunne ikke sige nej til familien. Derfor gifter jeg mig, men jeg vidste ikke, at han var syg. Det var en skizofren mand. Så jeg har haft et meget, meget hårdt liv her i Danmark (A, 01:17-01:35).

Hun var sammen med sin eksmand helt ind til 2003 og fortæller mig, at det var de hårdeste 13 år af sit liv. Så for Anisa var en skilsmisse, vejen mod et bedre liv. Ud af isolationen og depression. Som hun selv siger: *"Men bagefter min skilsmisse var jeg helt fri"* (A, 05:25-05:29). Der er ikke nogen tvivl om, at en skilsmisse, var det bedste, der kunne ske for Anisa, men det betød samtidig at hun nu

var alene, skulle lære samfundet at kende på en ny måde og først og fremmest blive selvforsøgende: *"Jeg skulle lære at stå på mine egne ben"* (A, 04:30 - 04:34).

Langt de fleste kvindelige migranter, kommer til Danmark som familiesammenførte. Det betyder, at deres ophold er afhængigt af, at de stadig er sammen med den mand, de blev sammenført med (Bendixen, 2023, s. 80). Michala Bendixen fra Refugees Welcome argumenterer for, hvordan kvinder i asylsystemet og integrationsprocessen er ringere beskyttede end mænd. Der er praksisser og mekanismer i integrationsprocessen, som møder kvinder med de samme krav som mændene på trods af, at de ofte har ringere forudsætninger for at leve op til dem (Ibid, s. 7).

Ifølge Lister så må medborgerskabets opgave have øje for de diskriminerende og mandsdominerende politiske, økonomiske og sociale institutioner, som kan begrænse kvinders deltagelse i samfundet som medborger, samtidig med at det skulle kunne opløse konstruktionen af kvinder som passive ofre, hvilket især gælder for minoritetsetniske kvinder. Dette argument afslutter hun med følgende pointe: *"People can be, at the same time, both subordinate objects of hierarchical power relations and subjects who are agents in their own lives"* (Lister, 1997, s. 35).

Anisas fortælling står som et eksempel på, at vejen til medborgerskab, udfordres hvis ikke helt forhindres, som følge af nogle integrationsprocesser og systemer, der efterlader nogle kvinder med en intersektionel sårbarhed i asyl og integrationsprocessen. I Anisas tilfælde, stiller det hende dårligt i forhold til muligheden for at erhverve sig et ubegrænset og sikkert opholdsgrundlag, som statsborgerskabet. Men trods sine dårlige odds, kæmper Anisa sig frem mod sit mål om selvstændighed: *"Efter 13 år begynder jeg at arbejde, fordi jeg ikke har nogen penge, jeg får et deltidsarbejde, og om aftenen går jeg i sprogskole for at lære dansk"* (A, 04:05-04:30).

7.6 Den ambivalente følelse af hjem

Mens det for Farah vækker ambivalente følelser, når hun beskriver sit tilhørsforhold til Danmark, er det for Dima mere afklaret: *"Jeg er selvfølgelig en del af det danske samfund"* (A, 04:05-04:09). Som beskrevet tidligere adskiller deres historier sig også mange steder fra hinanden. Jeg kender kun til en brøkdel af dem, men af det, jeg kender til, mener jeg at kunne pege på nogle forklaringer på denne forskel i deres beskrivelser af tilhørsfølelser. F.eks kom Dima til Danmark en del yngre end Farah, og man kan tænke sig, at det har gjort hende mere formbar efter omgivelserne. *"Jeg siger hele tiden, jeg*

blev dannet som person her i Danmark" (A, 11:28-11:33), siger Dima for eksempel. Men der kan være mange forhold, der har betydning for, hvorfor de udtrykker tilhørsforhold forskelligt.

Der er forhold, som jeg ikke har kortlagt i denne undersøgelse, men som unægtelig har haft indflydelse på, hvordan kvinderne klarer sig i samfundslivet i dag. Det kan være økonomiske, sociale og uddannelsesmæssige forhold, der har præget deres liv i oprindelseslandet eller faktorer som krig eller familiekonflikter, som har efterladt spor i deres voksne liv. Det er kun Anisa, som deler oplysninger om dette under interviewet. Nogle af disse forhold kommer jeg ind på i det følgende afsnit.

På samme måde som Farah har ambivalente følelser i forhold til sit tilhør i Danmark, så fornemmer jeg en ambivalens hos Anisa, når vi taler om hendes følelser af tilhør til Tyrkiet: *"Jeg føler, at mit hjem er her. Og jeg tror det ville være rigtig svært for mig at flytte tilbage til Tyrkiet"* (46:25-46:34). I modsætning til Farah, så har Anisa stadig sit tyrkiske pas og har derfor mulighed for at rejse tilbage til sin barndomsby. Mobilitet er i dag oftere reglen end undtagelsen, eftersom mange samfund er organiseret på en måde, der kræver menneskelig mobilitet. Selvom et flertal af befolkningen råder over en tilstrækkelig grad af bevægelsesfrihed, er der dem, der på den anden side ikke besidder denne mulighed.

Det, at Anisa stadig har Tyrkisk statsborgerskab har givet hende en chance for at bearbejde nogle helt fundamentale følelser, som unægtelig efterlades i mennesker, der er flyttet eller migreret under ekstreme omstændigheder (Gustafson, 2014, s. 37). Jeg taler med Anisa om hendes forhold til henholdsvis Danmark og Tyrkiet. Her er hun meget sikker i sine følelser: *"Når jeg holder sommerferie i Tyrkiet, føles det ikke som mit hjemland længere"* (18:25-18:31). Selvom Anisa som førnævnt, fortæller mig, at hun har haft en dejlig barndom, oplever hun ikke desto mindre, hvad jeg vil beskrive som fremmedgørelse mellem hende og det sted, hun havde sin barndom. En forklaring på dette kan være, at Anisa forbinder den del af sit liv med det, der endte i mange ulykkelige år, nemlig tvangsægteskabet. Anisa fortæller mig, hvordan hun oplevede at få hjælp fra det danske system, der gjorde, at hun kom på fode igen:

Anisa: Jeg begyndte at kæmpe og kæmpe, i skolen og på arbejdet og på forskellige kurser (...) og jeg begyndte at tænke, okay mine svigerforældre har forladt mig, slet ikke passet på mig, og jeg var helt alene, men danskerne holdt mig i hånden og hjalp mig. De beskyttede mig, de gav mig den rette vej (A, 09:56-10:59).

Ifølge Yuval Davis bliver emotionelle elementer ved menneskers identitet og selvopfattelse mere centrale desto mere truet og usikre, de føler sig (Yuval-Davis N. , 2006, s. 202). For Anisa må det opleves som et svigt og en stor usikkerhed, at det, der regnes for at være ens primære sikkerhedsnet, nemlig familien, forlader en. Det er mit indtryk, at det sætter gang i refleksion og tvivl over Anisas identitet: *"Okay, jeg føler mig ikke som... hvem er jeg nu? Jeg føler mig som dansker, fordi det er danskerne, der hjælper mig...hvor er tyrkerne henne?"* (A, 11:11-11:24).

Det give god mening, at Anisa identificerer sig med det sted, hvor hun føler sig mest sikker. Det hænger i bund og grund sammen med, at tilhørsfølelse handler om at føle sig hjemme, tryk og ikke mindst sikker. Anisas oplevelse giver hende tilsyneladende et skelsættende indtryk på den måde, hun ser sit liv i Danmark på.

Fra det tidspunkt vil Anisa gøre sig kraftanstrengelser for at opfylde de betingelser, der skal til for at opnå formelt medlemskab i det land, hun ser som sit nye hjem. Men dette viste sig at blive endnu en lang kamp for Anisa. Hun rejser sig op og finder en kasse frem, hvorfra hun tager en meget stor bunke papirer, som hun bliver nødt til at bruge begge hænder for at holde sammen på. Denne bunke bliver et slags symbol på den årelange styrkeprøve, Anisa gennemgår mod de bureaukratiske systemer på at bevise sit værd som dansk statsborger: *"Jeg fortjener det her [statsborgerskabet]"* (A, 40:59-41:02), siger hun.

7.7 Delkonklusion

Anisas, Dima og Farah er eksempler på tre meget forskellige kvinder, der har opholdt sig i Danmark størstedelen af deres liv og ser det som sit hjem, men har stået og stadig står over for udfordringer, der enten har med fraværet af det danske pas at gøre, eller oplevelsen af, ikke at kunne forene sine transnationale identitet og tilhørsforhold med sit medborgerskab i Danmark. Det fundamentale behov for at være forbundet med den familie, der er spredt rundt i verden, konfronterer de tre kvinder med deres anderledeshed, fordi politiseringen af tilhørsforhold (politics of belonging) ikke tillader at føle tilknytning til andre steder end Danmark. Det er dette, der skaber grænsedragning mellem os og dem og leder til eksklusion. Farah og Anisa har forskellige sociale lokationer, der giver dem forskellige forudsætninger for at blive statsborger, men fælles for disse er, at integrationssystemet ikke er designet sådan, at det kan udnytte deres potentiale som medborgere, og i stedet igangsætter tvivl om

deres værd som danske statsborgere. Den næste del af analysen vil undersøge dette nærmere og i den forbindelse introducere den sidste informant, Hadiya.

8. Analysedel II: Beretninger om medborgerskab

Den næste del af analysen vil i mange henseender fortsætte i samme spor som delanalyse 1, men med fokus på de udfordringer, kvinder med minoritetsetnisk baggrund møder set fra et kønsperspektiv på den traditionelle forståelse af medborgerskab. Jeg vil bruge hverdagsfortællinger fra min egen empiri til at diskutere, hvordan ulighed inden for sundhed og beskæftigelse påvirker medborgerskab. Desuden vil jeg undersøge, hvordan formelt statsborgerskab kan modvirke denne ulighed. Ved hjælp af feministisk teori vil jeg argumentere for, at den traditionelle forståelse af medborgerskab, som afspejles i de betingelser, der stilles for at opnå formel status som statsborger, bygger på en idé om, at sociale og politiske rettigheder primært tildeles individer i det offentlige domæne. Dette vil åbne for en diskussion om, hvorvidt idealet om universalismen, som velfærdsmodellen bygger på, kan imødekomme marginaliserede menneskers behov.

8.1. Langt væk fra familien

Hadiya og hendes mor er kommet på Diversity Works gennem mange år, hvorfra jeg kender dem. Hadiya kommer ofte på systuen, hvor hun sidder og syer kjoler til bryllupperne, hun skal til. Hadiya er selskabelig og underholdende og får tit mennesker omkring hende til at grine. Vi mødes på Svanemøllen station i nærheden af, hvor Hadiya bor og køber kaffe i 7-Eleven. Jeg havde forestillet mig, at vi kunne sidde udenfor på en bænk, men det lunefulde forårsvejr får himlen til at åbne sig, og vi søger ly for regnvejret i vaskerummet i Hadiyas gård. Her er egentlig meget hyggeligt, og vi beslutter os for at lave interviewet her.

Hadiya kommer til Danmark i 2000 og får asyl som flygtning fra Somalia. En del af Hadiyas familie er i forvejen bosiddende i Danmark, og hun bliver genforenet med sin søster, moster og onkel, deres to børn og sin mors fætter. Hendes mor og far flygter til Danmark kort efter. Hun har familie, som hun ikke har set i 34 år, som bor i Somalia, England og Tyrkiet. Familiens tilstedeværelse spiller en stor rolle for Hadiya: *"Hvis jeg ikke har min familie, bliver jeg ked af det ... det går ud over mit helbred"* (A, 02:00-02:10). Størstedelen af Hadiyas familie, bor andre steder i verden. Der er mange af dem, som Hadiya savner, men stadig har tæt kontakt med.

Jeg får indtrykket af, at hun har tætte forbindelser med, hvad der i min opfattelse er fjerne slægtninge. Men dette er blot et bevis på, at familiebegrebet ikke er en universel størrelse. For eksempel beskrives somaliske familier som vidtfavnende og inkluderende, kvaliteter der er formet af Somalias nomadiske traditioner, selvom mange somalier i dag ikke har personlig nomadisk baggrund (Olwig, 2022, s. 276). I tråd hertil fortæller hun mig:

Hadiya: Min mors kusine bor i Istanbul, hende har jeg aldrig set, og jeg har også familie i England, fx min eksmands søskende, dem vil jeg gerne besøge (A, 05:25-05:42).

Disse transnationale familieband kan ses som et symbol på den globaliserede måde, som liv kan leves på. Ideen om transnationale familier indebærer dynamikker og fleksibilitet, men bliver på den anden side også indlemmet af nogle fikserede strukturer, der repræsenterer politik og lovgivning. Den politik, der begrænser, at Hadiya kan værne om sin familie, er den samme udlændingepolitik, der gør det svært, hvis ikke umuligt for hende, at opnå mobilitet i kraft af et dansk pas, som muliggør, at hun kan besøge sin familie.

I kapitlet 'Forskningsfelt' fremlagde jeg Joppkes og Mouritsens bud på en definition af medborgerskab, hvor individet ses som en isoleret enhed i kraft af dets relation til staten, hvorigennem det får et sæt rettigheder, og desuden i relation til dets deltagelse og identifikation i relation til det nationale fællesskab. Men disse perspektiver overser et helt centralt aspekt ved medborgerskabet, som heller ikke har været til at overse i dette speciale. Nemlig det at medborgerskab ikke kun handler om en abstrakt ide om et stort fællesskab, eller et sæt rettigheder, der gives isoleret til en borger, men at det i lige så høj grad handler om et medlemskab og adgang til et netværk af betydningsfulde relationer og mest af alt familierelationer og blive accepteret for det.

8.2 Lige adgang til medborgerskab kræver ulige behandling

Der er en række forhold, der gør, at det ikke er lykket for Hadiya at opfylde betingelserne til det danske statsborgerskab. Forhold som afspejler Hadiyas sociale lokation, der består af en række sociale dimensioner i Hadiyas liv. For eksempel har Hadiya en kronisk gigtsygdom, der forhindrer hende i at arbejde på fuldtid. Hun fortæller mig en historie, der leder mine tanker hen på et efterhånden

veldokumenteret fænomen, at sundhedspersonale i nogle tilfælde ikke bruger den fornødne tid til at sætte sig ind i kvinder med anden etnisk baggrunds historie (Sodemann, 2020).

En dag opdager Hadiya, at hendes ene side af halsen af hævet. Lægen fortæller hende, at det bare er musklerne, som er hævet og det vil gå i sig selv igen, selvom Hadiya gerne vil have det nærmere undersøgt. Eftersom det ikke går over, insisterer hun på at blive undersøgt igen af en speciallæge. Speciallægen finder frem til, at det ikke blot drejer sig om en anspændt hals og sender hende straks videre til Rigshospitalet, hvor de finder frem til, at det er tuberkulose.

At borgere med etnisk minoritetsbaggrund bliver misforstået af sundhedsfagligt personale, medvirker til en ulighed i samfundet. Det er muligvis et spinkelt grundlag at drage forbindelse mellem Hadiyas oplevelse og dette fænomen på, men ser man på forskningen, vil det ikke være uden fortilfælde (ibid). Jeg nævner dette, da mentalt og fysisk helbred, alt andet lige, har betydning for menneskets sociale lokation i samfundet, der har indflydelse på, om man kan være en aktiv medborger. Men der tages midlertidig ikke hensyn til menneskers helbred, der har betydning for deres sociale lokationer i de krav, vi stiller for at kunne blive formelt anset som medborger.

I princippet kan Folketingets Indfødsretsudvalg dispensere fra kravene, men udvalgets praksis er meget restriktiv, og antallet af dispensationer er derfor faldet betragteligt i årenes løb. Refugees Welcome har eksempler på afslag foretaget på trods af, at lægen eller psykiateren har skrevet meget tydeligt, at det er udsigtsløst eller direkte skadelig for den pågældende patient at gøre forsøg på at leve op til kravene (Ersbøl & Bendixsen, 2023).

Hadiya har i dag en kronisk gigtsygdom, men før dette blev diagnosticeret, arbejdede hun som rengøringsassistent mange forskellige steder, heriblandt på fabrikker, skoler, børnehaver og plejehjem: *"Det var rigtig hårdt!"* (A, 07:28-07:30) fortæller Hadiya mig med en forpustet mine. Det er min erfaring fra Diversity Work, at kvinder, som er mere eller mindre samme sted som Hadiya, finder arbejde i prekære stillinger hos diverse rengøringsfirmaer, men må enten gå ned i tid eller finde et andet rengøringsjob i håb om, at det er mindre opslidende.

Den enkeltes tilknytning til arbejdsmarked har stor betydning for medborgerskab, og som Dima fortalte mig i analysedel 1, så har det hjulpet på hendes jobmuligheder at have dansk statsborgerskab, fordi mange arbejdspladser stiller krav om dette. Adskillige undersøgelser har set på sammenhængen mellem opnåelse af statsborgerskab og flygtninge og migranternes beskæftigelse. En generel konklusion er, at de grupper, der har det dårligste udgangspunkt, fordi de kommer fra lande med ringere uddannelsesmuligheder og andre 'kulturer', opnår størst effekt af statsborgerskab (Andersen, 2021, s. 20).

Det foregående afsnit er et eksempel på, at de krav og forventninger, samfundet stiller til borgere med minoritetsbaggrund ud fra en forudsætning om, at alle mennesker har samme sociale lokation, er en barriere for mennesker som Hadiyas' deltagelse i samfundslivet. Det kommende afsnit vil bygge videre på argumentet om, at statsborgerskab giver mulighed for at opretholde emotionelle og fysiske forbindelse til sit oprindelsesland, hvilket kan bidrage med en positiv tilknytning til sin nye bopæl. Jeg vil lægge ud med et citat af Yuval-Davis, som indrammer dette.

8.3 At være dansk muslim med somalisk baggrund

"Citizenship should best be analyzed as a multi-tiered construct which applies at the same time to people's membership in sub- cross- and supra-national collectivities as well as in states" (Yuval-Davis, 1997, s. 4).

At være en transnational migrant involverer en indgribende omstilling af sit netværk, der ikke nødvendigvis betyder et brud af eksisterende relationer med familie og venner, men det indebærer mange emotionelle investeringer at opretholde langdistance relationerne (Roberts, 2019, s. 140). I tråd med citatet af Yuval-Davis viser empirien, at disse transnationale relationer har indvirkning på kvinders tilhørsfølelse. Jeg vil i det følgende argumentere for, at man sagtens kan føle tilknytning til og forpligtelse overfor det land, man har bopæl i, men at ens tilhørsforhold og identitet kan være flersidigt.

At nogle minoriteter gerne vil beholde kulturelementer eller måske endda dyrke dem mere end før de kom til Danmark, er ikke nødvendigvis et udtryk for et ønske om at leve adskilt fra den danske kultur i parallelsamfund (Mouritsen, 2015, s. 288) . Som jeg var inde på i det tidligere afsnit "At høre til", så er identitet ikke en entydig størrelse. I min samtale med Dima diskuterer vi hendes tilhørsforhold og identitet, som noget med mange lag, der godt kan stå side om side: *"Jeg kan være en dansk muslim med somalisk baggrund"* (A, 21:07-21:13). Dima siger dette med en overbevisning og en selvbevidsthed, der giver anledning til at tænke, at hun givetvis har måttet kæmpe for denne berettigelse. Denne tanke opstår, fordi hun tidligere i interviewet fortæller mig, at det ikke er alle, der deler denne opfattelse:

Dima: Selvom du har boet i Danmark i mange år, har dansk pas, og taler godt dansk og fungerer i det danske samfund, møder du udfordringer, altså personer, der er racister, på arbejde, i skolen... rundt omkring (A, 05:15-05:52).

Det er interessant at høre Dima fortælle om sin identifikation i relation til det tilhørsforhold, hun har til henholdsvis Danmark og Somalia. På det samfundsmæssige plan viser forskningen, at oplevelsen af en fælles national identitet har positiv effekt på samarbejde og solidaritet på tværs af forskellige grupperinger, som i sidste ende bidrager til sammenhængskraften i et samfund (Simenson, 2017, s. 313). Dette understreger, at identifikation og tilhørsfølelse spiller en central rolle for medborgerskab og kan bidrage til at nedbryde skellet mellem 'os' og 'dem'. Dette afhænger midlertidig af definitionsmagten og dens definition af den fælles national identitet, men ifølge Dima kan hendes nationale identifikation sagtens rumme både at være dansk, muslim og have somalisk baggrund.

At Dima har rykket sig fra et sted i verden til et helt andet sted, igangsatte en proces og en oplevelse, der stadig mærkes hos Dima: *"Nu i dag, sidder det i mig, et eller andet sted, at jeg gerne vil vende tilbage"* (A, 09:32-09:39). Hun når lige at færdiggøre sin sætning, inden hendes telefon ringer, og jeg sætter optageren på pause, så hun kan tage den. Det er hendes søn, som ringer for at høre, om hun er hjemme. Opkaldet er hurtigt overstået, og Dima griner og ryster på hovedet og siger noget i retningen af, at hun altså har sagt, at hun skal interviewes. Jeg starter optageren igen og siger til hende, at jeg synes, det var spændende det, hun sagde før, og om hun vil uddybe det:

Dima: Jeg var tilbage i Somalia i 2018 sammen med mine børn. Det var et stort ønske i mig, at jeg gerne ville opleve Somalia sammen med dem og vise dem, hvor jeg kom fra, og hvor vi oprindeligt er fra, ik (A, 10:06-10:24).

Det er ikke overraskende, at Dima efter så mange års bopæl i Danmark, stadig føler sig forbundet til sit oprindelsesland. Dimas to børn er født og opvokset i Danmark og havde ikke været i Somalia før indtil 2018. Det var vigtigt for Dima, at vise hendes børn, hvor deres forforældre kommer fra, men som hun fortæller mig, så viste de i begyndelsen ikke meget interesse for det: *"Det var så vigtigt, for hver gang jeg snakkede med mine børn [om at rejse til Somalia], så siger de til mig 'neej, vi kender ikke Somalia, vi er danskere og bor her i Danmark'"* (A, 10:25-10:40).

Efter besøget i Somalia i 2018, begynder Dimas børn at interessere sig for familiens ophav, til gengæld rammes Dima af en interessant opdagelse: *"Men jeg kunne mærke, at jeg ikke kunne fungere der [Somalia], jeg er ligesom fremmed"* (A, 11:05-11:18). Den erfaring, som Dima vender hjem til Danmark med, minder på mange måder om Anisas'. Det siges også, at migranter og flygtninge har svære ved at genfinde deres "rødder" til oprindelseslandet, når de vender tilbage, end at etablere nye rødder i værtslandet. Migranter og flygtninge, der længe har opholdt sig i et andet land end deres oprindelsesland, ændrer deres tilhørsforhold til deres gamle hjem ved tilbagekomst (Christensen & Jensen, 2011).

Ovenstående afsnit tydeliggør nødvendigheden og betydningen af at bearbejde sit tilhørsforhold til det sted, man er flygtet eller migreret fra. At vende tilbage til sit oprindelsesland med sine børn for at vise dem, hvor man kommer fra, er ikke nogen trussel for ens identifikation som dansk medborger, det kan tværtimod vise sig at forstærke dette medborgerskab. Det forbinder følelsen af tilhør til et territorielt sted med en identitetsudvikling eller selvudviklingsproces.

Dette kommer tydeligt til udtryk hos Dima. I et tidligere afsnit citeres Dima for at sige, at hun blev dannet her i Danmark, og senere understreger hun denne pointe ved at fortælle, at hun: *"Kulturmæssigt, tankegangsmæssigt, er mere dansk end alt andet, forstår du?"* (A, 1:45-21:58).

8.4 Køn som en vigtig faktor for medborgerskab

I de følgende afsnit vil jeg indføre min empiri mere direkte i den del af specialets teori, der behandler medborgerskab ud fra et kønnets perspektiv. Jeg har indtil videre været inde på flere forhold i analysen, hvor informanternes køn spiller en central rolle i forhold til deres positionering, oplevelser og livshistorier. Det næstkommende afsnit er derfor dedikeret til at sætte disse forhold ind i en teoretisk kontekst, der kan hjælpe med at kaste lys over nogle oversete strukturer i den måde, medborgerskab tænkes og formaliseres.

Ifølge Lister så er der fortsat brug for at kaste lys over den offentlige og private sfære med henblik på, at forstå kvinders inklusion og eksklusion i konceptualiseringen, teoretisering og praktisering af medborgerskab. I afsnittet 'Lige adgang til medborgerskab kræver ulige behandling' behandlede jeg, hvordan mange fra den målgruppe, der kommer hos Diversity Works, kan have vanskeligt ved at balancere i det at finde fuldtidsarbejde, der ikke er fysisk opslidende i længden. Det er blandt andet i

lyset af dette, at der er grund til at adressere den kønnede opdeling af arbejdsmarked (både den emotionelle og materielle), som fortsætter med at præge adgangen til kvinders rettigheder og deltagelse som en del af medborgerskabet.

Alle fire informanter i denne undersøgelse arbejder eller har arbejdet i fag, der ikke kun er karakteriseret som typiske kvindefag i servicesektoren eller i private omsorgsfunktioner, men også som lavtlønnede og ufaglærte jobs. Dette gælder ikke kun for de fire kvinder, men afspejler en tendens understøttet af forskning, der fremhæver, hvordan kvinder med minoritetsbaggrund ofte marginaliseres på arbejdsmarkedet i værtslandet, hvilket resulterer i dårligt betalte jobs og dårlige arbejdsforhold (Caswell et. al., 2008, 59).

Jeg tør godt hævde, at beskæftigelse og medborgerskab hænger sammen, på godt og på ondt. At beskæftigelse enten genererer et overskud eller underskud af ressourcer, som man kan vælge at omsætte til et socialt eller politisk engagement i samfundet, er en realitet for alle grupper i samfundet. Selvom mit fokus ikke er på arbejdsmarked og integration, områder med rigelig politisk opmærksomhed og forskning, vil jeg bruge denne faktor til at undersøge de kønnede strukturer, der negativt påvirker medborgerskab og tilhørsforhold.

8.5. At være kvinde i hjemmet

Kvinders adgang til det formelle statsborgerskabs rettigheder og muligheder for at agere medborger i den offentlige sfære er påvirket af forpligtelser i den private sfære (Lister, 2009, s. 254). Dette kan være forpligtelser til hjemmets rammer, som det var i Anisas tilfælde. Anisa var begyndt på en uddannelse, da hun stadig boede i Tyrkiet, men hendes far blev pludselig alvorligt syg: *”Så derfor kunne jeg ikke fortsætte min uddannelse, jeg valgte at passe min far”* (A, 35:31-35:37). Under interviewet får jeg ikke spurgt mere ind til konteksten af det, hun fortæller mig her, da jeg på daværende tidspunkt ikke har øje for det kønnede aspekt ved mine informanters liv. Omstændigheder, jeg bliver nysgerrig på, da jeg efterfølgende transskriberer og meningskondenserer mine interviews, som jeg også beskriver i kapitel 5 'Metodologiske overvejelser'. Jeg ringer derfor Anisa op igen for at stille nogle lidt mere kritiske spørgsmål til denne beslutning om at pleje sin far på bekostning af uddannelsen. Anisa fortæller mig med en selvfølgelighed, at det var hendes opgave, fordi hun var kvinde:

Anisa: Jeg blev som en sygeplejerske, min fars sygeplejerske [...] min bror kendte ikke til hjemmearbejdet, han havde ikke styr på det. Det var mig, der havde styr på det derhjemme. Fordi jeg var kvinde, så jeg skulle klare det hele hjemme (B, 04:02-04:53).

Der er intet besynderligt ved denne beslutning om at passe sin far, som er alvorligt syg. Det er nok de fleste, som på et givent tidspunkt i løbet af deres liv har måttet sætte deres hverdag på standby, som følge af force majeure begivenheder. Men for Anisa og andre kvinder i lignede situationer får dette konsekvenser for hendes senere liv som medborger i et nyt land, hvor uddannelse giver en vigtig anseelse og hurtigere adgang til fællesskabet.

Det er her sondringen mellem det private og det offentlige er interessant for at forstå, hvordan mænd og kvinders ulige adgang til deltagelse og rettigheder ofte starter i hjemmet. Mens Anisas bror havde mulighed for at uddanne sig og arbejde og på denne måde positionere sig i offentlighedssfæren, var arbejdet i hjemmet, pasningen af den syge far, forbeholdt Anisa pga. hendes køn.

Yuval Davis fremhæver betydning af bl.a. uddannelse for kvinders sociale- og økonomiske lokation i et samfund. Anisa fortæller mig, at hendes familie var velstillet og manglede ikke noget. Det er derfor tænkeligt, at den afbrudte uddannelse, set i lyset af familiens kapital, derfor ikke ville have haft store økonomiske konsekvenser for Anisa i Tyrkiet. Men det er trods alt noget, Anisa havde drømt om og er alt andet lige en ressource, der vil være fordelagtigt i et samfund, der anser offentlig deltagelse som signal for medborgerskab.

Jeg hører ikke, Anisa beklage sig over, at hun skulle passe sin far, som hun har elsket og respekteret højt: *"Jeg kunne ikke forlade ham [...] Han var altid taknemmelig, men jeg kunne ikke opfylde min drøm dengang"* (35:51-35:57). Når hun taler om sin opvækst hos sin familie i Tyrkiet, er det med kærlighed og taknemmelighed; der er ikke spor af vrede eller bitterhed over fravalget af uddannelse til fordel for familien. Dette synes jeg er et godt eksempel på det, som Siim fremhæver som det modsætningsfyldte ved kvinders relation til den private sfære, som både er et sted, der ofte forbindes med omsorg og moderskab, men samtidig rummer undertrykkelse og afhængighed (Siim, 2011, s. 11).

8.6. Moderens marginale position i samfundslivet

Anisa går altså fra at passe sin syge far i Tyrkiet til at passe sin syge mand i Danmark, som binder hende til hjemmet i 13 år: *"Hver dag vasker jeg tøj og laver mad og var kun hjemme for at passe dem [eks-manden og svigerfamilien]"* (12:05-12:20). At kvinders arbejde i det private hjem er usynligt i samfundet, er Anisas fortælling et eksempel på, men det gælder også for Farah.

Farah har seks børn med sin eksmand, så da han flyttede til London i 2012, stod hun alene tilbage med børnene som enlig forsørger og over for det paradoks, mange enlige mødre møder: At kvinder på den ene side har opnået økonomiske og sociale rettigheder som lønarbejder og familiemor, men på den anden side oplever nye problemer i deres hverdag med at forsones omsorgsarbejdet med lønarbejdet (Siim, 2011, s. 15). Da jeg taler med Farah igen over telefonen, spørger jeg ind til hendes oplevelse som alenemor: *"Det var hårdt at være alenemor med seks børn, seks skolehjemsamtaler, seks forskellige aktiviteter, seks børn at forsørge – det var hårdt arbejde!"* (B, 02:24-02:39).

Der har i de seneste år været fokus på at få flygtninge og indvandrere i job på bekostning af danskuddannelse, selvom flere studier peger på, at styrket sprogundervisning gavner integrationen på længere sigt (Bendixen, 2023, s. 91). Der er på baggrund heraf grund til at tro, at dette fokus på at komme i arbejde er direkte skadeligt for integrationen, specielt for kvindernes vedkommende. Generelt er der flere af de politiske krav og forventninger, der har større konsekvenser for minoritetsetniske kvinder end mænd, og det stiller derfor førstnævnte i en dårligere position til at blive medborger. Samtidig viser undersøgelser også, at statsborgerskab har signifikant større effekt for kvinder, især med hensyn til uddannelse, men også beskæftigelse og indkomst (Andersen, 2021, s. 12).

Som jeg var inde på i afsnittet 'Fremmedpas og Fremmedfølelser', så har Farah et ønske om at blive en del af det danske samfundsliv formelt set i kraft af dansk statsborgerskab. Men familien bliver igen det domæne, der rummer modsætningsfyldte drømme og mål i livet. I sociologien opfattes kvinders ansvar for omsorg i familien som en barriere for deres politiske mobilisering (Siim, 2011, s. 33). Det er ikke mærkeligt, at Farahs mobilisering af sit potentiale for medborgerskab bliver holdt i kort snor af rollen som eneforsørger. Jeg spørger hende, hvordan det at have seks børn går op med at passe et arbejde: *"Det bliver jeg bare nødt til, hvad er der ellers at gøre"* (B, 03:01-03:04).

Det sociale medborgerskab i Marshalls trekløver handler især om fokus på individer snarere end familieenheder og om at sikre den enkeltes uafhængighed af familien, især kvinders uafhængighed af mænd og enlige kvinders uafhængighed af slægten (Mouritsen, 2015, s. 192). Siim og Listers udlægning af medborgerskabs trikotomien er således på linje med Marshalls opfattelse af det sociale medborgerskab. Værdien er det sociale medborgerskab handler ikke om et bestemt niveau for offentlig service og rettigheder. Det handler mere om den substantielle effekt af disse elementer på den enkeltes medlemskab i et fællesskab.

Sagt på en anden måde, så er værdien af de formelle muligheder, der stilles til kvinder som Farah, ikke meget værd, hvis der er strukturelle barrierer, som er til hinder for, at kvinder med minoritetsbaggrund kan deltage i det offentlige samfundsliv på lige fod med majoritetsborgere. Det gælder for en mønt, at den har to sider, og dette gælder også for velfærdssamfundets rettigheds universalisme. Derfor har feministiske forskere argumenteret for at et *"active citizenship requires material conditions which support and enable women's participation in the public/political sphere"* (Abraham et. al, 2010, s. 7)

Der er mange officielle tal, der bakker op om påstande som denne, nogle af dem har jeg allerede nævnt, men én statistik gør sig særlig bemærket i analysen af kvinders adgang til medborgerskab: Blandt de flygtninge, der kom til landet 2001-2009, var der kun 21,7% af kvinderne, der kunne leve op til kravene for statsborgerskab efter 12 år, mod 32,4 % af mændene (Jensen & Bendixen, 2020). Der er tilsyneladende noget i de krav, der stilles til statsborgerskab, som kvinder har ringere forudsætning for at leve op til. Dette giver anledning til at vende tilbage til en tidligere pointe om, at lige rettigheder og lige behandling ikke tager højde for sociale dimensioner i kvinders liv, der giver dem ringere forudsætninger for at komme igennem integrationsprocessens nåleøje.

Farah udtrykker ikke, at hun helst ville undvære at skulle arbejde, men der er bare ikke plads til så meget andet. En uddannelse er det sidste, der er plads til. Denne afhængig af job og børn gør det derfor svært af opkvalificere sin positionering i samfundet fra ufaglært og lavtlønnet. Men Farah ser det som hendes eget ansvar:

Farah: Jeg accepterer det, jeg græder aldrig over det, altså at jeg er alene med seks børn, det gør jeg ikke! Jeg siger "det er der ikke tid til" og det er mig, der har født dem, så derfor må jeg også klare det (B, 10:52-11:07).

Siim rejser et interessant spørgsmål, der meget skarpt indrammer denne problematik: *“How to recognize care without locking women into caring role which would exclude them from power and influence?”* (Lister, 1997, s. 25) Farah er på sin vis fanget i en spiral, der forhindrer hende i at leve op til de forventninger, der stilles til hende fra samfundets side. Forventninger til at være deltagende og aktiv som borger. Det kan eksempelvis demonstreres ved at tage uddannelse, blive bedre til sproget eller deltage i det civile foreningsliv, men det er der ikke meget plads. Til gengæld videregiver hun det til sine seks børn, der er født og opvokset i Danmark: *“Mine børn føler sig danske (...) de kender ikke den somaliske kultur, kun den danske”* (13:50-13:52). Det gør hun ved at dedikere sin overskydende fritid til at sørge for, at børnene deltager i sport og foreningsliv. For at vende tilbage til Siims spørgsmål, så kunne et muligt svar være, at det kan vi ved at lade det formelle medborgerskab anerkende det private omsorgsarbejde, ved at udvise hensyn til den del, der definerer mange kvinders liv.

8.7. Statsborgerskabs betydning for medborgerskab og tilhørsforhold

Det er blevet tydeligt løbende i analysen, at statsborgerskabets betydning for de fire kvinders oplevelse af medborgerskab og tilhørsforhold i Danmark, ikke kun er et spørgsmål om rettigheder, status og anerkendelse, som det ellers ofte fremstilles i traditionelle medborgerskabsteorier. Det gør det til en vis grad, men det handler lige så meget om, at få lov til at være forbundet med det netværk af familie og relationer, som befinder sig andre steder i verden, samtidig med at være anerkendt:

Hadiya: Jeg vil gerne have statsborgerskab, så jeg kan besøge min familie, som jeg ikke har set i 34 år (A, 05:05-05:20)

For alle fire informanter spiller familien en uundværlig rolle i tilværelsen, og at være indehavere af et dansk pas vil helt praktisk betyde, at det vil være nemmere at besøge dem. Det fremhæver Dima også, som har haft statsborgerskab i mange år: *“At have dansk statsborgerskab gør det let for mig fx at rejse”* (A, 03:25-03:29). Men udover de praktiske betydning, er vejen til statsborgerskabet også en personlig og emotionel rejse, der især for Farah påvirker hendes identitet og forståelse af sig selv som medborger: *“Jeg er jo et menneske, så jeg vil gerne have et sted jeg kan føle at jeg høre til”* (11:32-11:42). Disse betragtninger vidner om, at medborgerskab ikke kun er et udtryk for en juridisk status, men er uløseligt forbundet med en vedvarende følelses- og identitetsmæssig proces. Selvom Dima

har statsborgerskab, deler hun interessant nok mange af de samme perspektiver, som de tre andre. Dette kommer til udtryk et sted senere i interviewet:

Dima: Det er altid en hjælp at have det (statsborgerskabet), lige meget, hvor du bor henne i verden, så viser det, at du hører til det sted (...) så det er vigtigt at man tilhører et sted (07:42-07:59)

De fire informanter deler det, som migrationsforskningen kalder transnationale identiteter. Det vil sige, at de har tilknytning til flere steder og dermed ikke kun til deres nuværende bopæl, men også oprindelseslandet. Denne tilknytning er dog ikke entydig positiv eller negativ, men empirien viser, at der alt andet lige er et fundamentalt behov for minoritetsetniske borgere for at have muligheden for at bearbejde og processere den, hvilket endda kan have positive implikationer for deres tilhør til deres nuværende bopæl. For Dima og Anisa er denne tilknytning mere ambivalent, men begge er blevet bekræftet i deres tilhør til Danmark ved at afsøge den, hvor Farahs og Hadiyas følelser for deres oprindelsessted i Somalia i højere grad er præget af nostalgi og hjemve.

Farah: Jeg har et dejligt land, et varmt land, et skønt land, og smukt, aaah, friske frugter og frisk mad (A, 31:50-32:03).

Tilhørsforholdet opstår ikke automatisk ved, at man erhverver sig formel status som dansk statsborger, snarere opstår det langsomt via emotionelle processer og identifikationsprocesser, der er knyttet til tryghed, deltagelse, og relationer. Til gengæld er der så også krav og forventninger til minoritetsetniske kvinder om at tage en uddannelse, lærer sproget og have fuldtidsbeskæftigelse uden hensyntagen til, hvilke forhold og forpligtelse i deres privatliv, der svækker deres sociale og økonomiske mobilisering. Dette kommer til udtryk hos Farah, der blev eneansvarlig for børnene efter skilsmissen:

Farah: Jeg havde ikke regnet med, at jeg skulle være alene om at passe børnene, jeg tænkte, det var noget, vi begge skulle gøre, både faren og moren (...) jeg havde aldrig regnet med at jeg skulle stå alene med det (B, 03:51-04:05); Men heldigvis har vi klaret det så fint (B, 04:15-04:20).

8.8 Delkonklusion

Denne del af analysen har fremhævet de udfordringer, kvinder med minoritetsetnisk baggrund står overfor i forhold til medborgerskab i Danmark. Gennem hverdagsfortællinger er det blevet tydeligt, hvordan ulighed inden for sundhed og beskæftigelse påvirker kvinders medborgerskab. Hadiyas historie illustrerer, hvordan sundhedsmæssige udfordringer og manglende forståelse fra sundhedspersonale kan forværre følelsen af eksklusion. Det er også klart, at statsborgerskab ikke kun handler om juridiske rettigheder, men også om adgang til betydningsfulde relationer, herunder transnationale familiebande. Kravene til statsborgerskab overser ofte kønnede strukturer og sociale dimensioner, der præger kvinders liv. For eksempel begrænser forpligtelser i hjemmet og som enlige forsørgere deres muligheder for at deltage fuldt ud i samfundet. Analysen viser, at følelsen af medborgerskab udvikles gennem emotionelle og identitetsmæssige processer, ikke kun ved opnåelsen af statsborgerskab. Disse indsigter peger på behovet for en mere inkluderende tilgang til statsborgerskabspolitikker, der anerkender de unikke udfordringer og mangfoldige identiteter hos minoritetsetniske kvinder.

Denne delkonklusion lægger op til en hovedkonklusion på afhandlingens empirisk forankret analyse, der teoretiske har belyst sammenspillet mellem statsborgerskab, medborgerskab og tilhørsforhold blandt minoritetsetniske kvinder.

9. Konklusion

Kandidatafhandlinger har på nuværende tidspunkt undersøgt følgende problemformulering: har statsborgerskab betydning for tilhørsforhold og medborgerskab for kvinder med minoritetsetnisk baggrund i Danmark?

Gennem kvalitative interviews og observationer har undersøgelsen belyst, hvordan disse kvinder oplever deres tilknytning til Danmark og deres oprindelseslande, samt hvordan tildeling af statsborgerskab påvirker deres følelse af tilhør og medborgerskab. For mange af disse kvinder er statsborgerskab ikke kun en juridisk status, men også en symbolsk anerkendelse af deres tilhør til det danske samfund. Denne anerkendelse er væsentlig for deres identitetsdannelse og følelsen af at være

en del af fællesskabet. Ved at anvende teorier om tilhørsforhold og feministisk medborgerskab har det været muligt at belyse de komplekse dynamikker, der præger disse kvinders oplevelser.

Analyserne viser, at statsborgerskab spiller en væsentlig rolle for kvinder med minoritetsetnisk baggrund, men effekten mellem naturalisation og tilhørsforhold til Danmark er ikke entydig kausal. Hvilket til dels afkræfter min indledende hypotese om en direkte vekselvirkning mellem statsborgerskab, tilhør og medborgerskab. Statsborgerskabets effekt på medborgerskab og tilhørsforhold skal snarere ses som en elastisk dynamik, forstået på den måde, at naturalisations positive indvirkning afhænger af kvinders forskellige sociale dimensioner og lokationer. Dette blev tydeligt i løbet af analysen af min empiri med den feministiske teori om 'det levede medborgerskab'.

Eksempler fra de interviewede kvinder illustrerer, hvordan manglende statsborgerskab kan skabe konkrete barrierer i hverdagen. Efter mange års ophold i Danmark, oplever nogle kvinder betydelige udfordringer i forbindelse med rejser og juridiske anliggender, hvilket forstærker følelsen af at være udenfor det nationale fællesskab. Det fundamentale behov for at være forbundet med den familie, der er spredt rundt i verden, konfronterer kvinder med deres anderledeshed. Dette skyldes 'Politiseringen af tilhørsforholdets' stærke markeringer mellem 'os' og 'dem', hvilket fører til eksklusion, fordi det ikke tillader dem at føle tilknytning til andre steder end Danmark.

Desuden viser analysen, at betydningen af statsborgerskab rækker ud over juridisk status og rettigheder. Det handler også om social anerkendelse og identitet. Kvinderne beskriver, hvordan tildeling af statsborgerskab kan styrke deres følelse af at høre til og dermed fremme deres medborgerskab. Dog er det også tydeligt, at processerne omkring tildeling af statsborgerskab ofte er komplekse og skaber barrierer, der forhindrer kvinder i at opnå denne status. Tilhørsforholdet opstår ikke automatisk ved, at man erhverver sig formel status som dansk statsborger; snarere opstår det langsomt via emotionelle processer og identifikationsprocesser, der er knyttet til tryghed, deltagelse og relationer. Samtidig er der krav og forventninger til minoritetsetniske kvinder om at tage en uddannelse, lære sproget og have fuldtidsbeskæftigelse, uden hensyntagen til de forhold og forpligtelser i deres privatliv, der svækker deres sociale og økonomiske mobilisering. Det et eksempel på, at de krav og forventninger, samfundet stiller til kvinder med minoritetsbaggrund ud fra en forudsætning om, at alle mennesker har samme sociale lokation, kan være en barriere for deres deltagelse i samfundslivet.

Afslutningsvis konkluderer denne kandidatafhandling, at statsborgerskab er en afgørende, men ikke tilstrækkelig faktor i kvindernes oplevelse af medborgerskab og tilhørsforhold. Det styrker deres identitet som medlemmer af det danske samfund og giver dem de nødvendige rettigheder og muligheder for at bidrage fuldt ud. Samtidig fremhæver undersøgelsen, at der er behov for at adressere de komplekse og ofte restriktive processer, der omgiver tildelingen af statsborgerskab, for at sikre, at flere kvinder med minoritetsetnisk baggrund kan opnå denne vigtige status og dermed fuld deltagelse i samfundet.

10. Perspektivering

Jeg vil i det afsluttende kapital inddrage perspektiverende overvejelser og sætte dem ind i en større faglig og samfundsmæssig kontekst. samfundsmæssige og forskningsmæssige implikationer, følgende vil jeg diskutere, hvordan disse resultater kan anvendes til at fremme forståelsen og forbedringen af medborgerskabsprocesser og integrationen af minoritetsetniske kvinder i Danmark.

10.1. Et samfundsmæssigtaftryk

En af de mest markante fund i denne undersøgelse er den emotionelle betydning, som statsborgerskab har for minoritetsetniske kvinder, hvilket kan tyde på, at der er behov for en mere humanistisk tilgang til statsborgerskabspolitikker. De nuværende krav og procedurer for opnåelse af statsborgerskab i Danmark kan være følelsesmæssigt belastende, hvilket ofte fører til frustration og følelser af eksklusion blandt ansøgere. Da nogle minoritetsetniske kvinder befinder sig i livspositioner, der svækker deres muligheder, for at leve op til de strenge krav, bør det overvejes om processen skulle gøres mere tilgængelig og mindre belastende, så flere mennesker kan opnå statsborgerskab og dermed føle sig som fuldgældende medlemmer af samfundet.

Afhandlingen viser, med opbakning fra flere videnskabelige studier, at statsborgerskab har stor betydning for kvinders muligheder og vilkår i samfundet, herunder adgang til uddannelse, beskæftigelse og økonomisk stabilitet. Det betyder at forbedringer af statsborgerskabsprocessen potentielt kan bidrage til at mindske uligheder mellem kønnene og fremme kvinders deltagelse i samfundslivet. Ved at lette adgangen til statsborgerskab kan vi sikre, at flere kvinder får mulighed for at udnytte deres fulde potentiale og bidrage aktivt til samfundet. Derudover fremhæver afhandlingen behovet for en øget anerkendelse af de sociale og relationelle faktorer, der påvirker oplevelsen af medborgerskab og tilhørsforhold. I et inklusionsperspektiv, er det vigtigt, at politikere og

beslutningstagere ikke kun fokuserer på de juridiske og økonomiske aspekter af statsborgerskab, men også på de følelsesmæssige og sociale dimensioner.

Resultaterne tyder også på, at der er behov for mere støtte til minoritetsetniske kvinder under statsborgerskabsprocessen. Dette kan omfatte juridisk rådgivning, psykologisk støtte og mentorprogrammer, der kan hjælpe kvinderne med at navigere i de komplekse krav og procedurer. Det civilsamfundsarbejde som Diversity Works udføre er et godt eksempel på dette, hvor minoritetsetniske kvinder med udfordringer, kan opsøge støttende og inspirerende fællesskaber. Denne støtte vil ikke kun gøre processen mere overkommelig, men også styrke kvindernes selvværd og følelse af tilhørsforhold. Desuden peger afhandlingen på nødvendigheden af at skabe mere inkluderende offentlige diskurser omkring statsborgerskab og integration. Dette indebærer at udfordre stereotyper og fordomme, der kan føre til diskrimination og eksklusion.

10.2. Et aftryk på forskningsfeltet

I forskningsverdenen peger denne afhandlingen på behovet for flere kvalitative studier, der fokuserer på de subjektive oplevelser og følelsesmæssige aspekter af statsborgerskab. Traditionelt har forskning i medborgerskab været domineret af kvantitative studier, der måler funktionelle faktorer som arbejde, uddannelse og politisk deltagelse. Men som denne undersøgelse viser, er der et stort behov for at forstå de menneskelige og emotionelle dimensioner af statsborgerskabsprocessen.

Derudover understreger afhandlingen vigtigheden af at anvende intersektionelle analyser, der tager højde for, hvordan forskellige sociale kategorier som køn, etnicitet og klasse interagerer og påvirker individers oplevelser af medborgerskab. Dette perspektiv kan bidrage til en mere nuanceret forståelse af de komplekse dynamikker, der præger minoritetsetniske kvinders liv, og kan hjælpe forskere med at udvikle mere inkluderende og nuanceret teorier om medborgerskab.

Herudover er det vigtigt at fortsætte med at udforske og dokumentere de personlige fortællinger og erfaringer fra mennesker, der gennemgår statsborgerskabsprocessen. Disse narrativer kan give værdifuld indsigt i de praktiske og følelsesmæssige udfordringer, som ansøgere står overfor, og kan hjælpe med at informere både politikudvikling og fremtidig forskning. Ved at inkludere disse personlige perspektiver kan vi få en dybere forståelse af, hvad det betyder at være medborger, og hvordan vi kan skabe mere inkluderende og støttende samfund. Herudover har afhandlingen også vist, at kvinders oplevelser af statsborgerskab og medborgerskab ofte bliver overset i den eksisterende litteratur. Der er derfor et behov for mere forskning, der specifikt fokuserer på kvinder og deres unikke

oplevelser og udfordringer. Dette kan bidrage til at udfylde hullerne i den nuværende forståelse og hjælpe med at udvikle praksisser, der er mere sensitive overfor denne gruppe borgere.

Afslutningsvis kan resultaterne af denne undersøgelse ses som mulig motivation til både politikere og forskere til at nytænke tilgangene til statsborgerskab og inklusion af kvinder med migrant og flugtbaggrunde. Ved at tage højde for de følelsesmæssige og sociale dimensioner af medborgerskab, kan samfundet være med til at fordre et rummeligt tilhørsforhold hvor alle borgere, uanset baggrund, føler sig anerkendte og værdsatte. Dette kræver en kollektiv indsats fra både samfundet og forskningsverdenen for at sikre, at alle mennesker har mulighed for at opnå fuldt medborgerskab og føle sig hjemme i Danmark.

10. Litteratur

- Abraham, M., Chow, E. N.-I., Maratou-Alipranti, L., & Tastsoglou, E. (2010). *Rethinking Citizenship with Women in Focus* . Taylor & Francis Group.
- Als Research. (2008). *Socialt isolerede kvinder med anden etnisk baggrund*. På vegne af Socialforvaltningen, Københavns Kommune.
- Andersen, H. S. (2021). *Langsigtede effekter af tildeling af statsborgerskab for indvandreres uddannelse, beskæftigelse og bosætning*. Aalborg Universitetsforlag .
- Andersen, H. S. (2021). *Langsigtede effekter af tildeling af statsborgerskab for indvandreres uddannelse, beskæftigelse og bosætning* . Aalborg Universitetsforlag .
- Andersen, L. G., Ersbøll, E., & Krusaa, N. M. (2021). *Fremmed i eget land?* . Institut for Menneskerettigheder.
- Andreassen, R. (2005). *The mass media's construction of gender, race, sexuality and nationality. An analysis of the Danish news media's communication about visible minorities* . University of Toronto.
- Anthias, F., & Yuval-Davis, N. (1992). *Racialized boundaries: race, nation, gender, colour and class and the anti-racist struggle*. London: Routledge.
- Antonsich, M. (2010). Searching for Belonging - An Analytical Framework. *Geography Compass* , s. 644-659.
- Barbulascu, R., Goodman, S. W., & Pedroza, L. (2023). *Revising the Integration - Citizenship Nexus in Europa*. Springer .

- Bech, E., Jensen, K. K., Moritsen, P., & Olsen, T. V. (49. årg. nr. 3 2017). Hvem er folket? Flygtninge og adgangen til dansk statsborgerskab. *Politica*, s. 227-248.
- Bendixen, M. (2023). 'De ved ikke, hvor meget stress, vi har' - kvinder i asylsystemet og integrationsprocessen. Refugees Welcome.
- Bertossi, C. (2011). National Models of Integration in Europa: A comparative and Critical Analysis. *American Behavioral Scientist* 55 (12), s. 1561-1580.
- Brinkmann, S., & Kvale, S. (2015). *Interview: Det kvalitative forskningsinterview som håndværk*. Hans Reitzels Forlag 3. udgave.
- Brinkmann, S., & Tanggard, L. (2020). Fænomenologi. I S. Brinkmann, & L. Tanggard, *Kvalitative Metoder en Grundborg*. Hans Rietzel Forlag.
- Caswell, D., Lauritzen, H., & Jensen, K. (2008). *Familieforsørgede indvandrerkvinders muligheder og barrierer i forhold til beskæftigelse og uddannelse*. VIVE.
- Christensen, A.-D. (2008). Nationalisme og lokalt tilhørsforhold. *Kvinder, køn og forskning*, nr. 2, s. 59-68.
- Christensen, A.-D., & Jensen, S. Q. (Vol 1 (3) 2011). Roots and Routes: Migration, belonging and everyday life. *Nordic Journal of Migration Research*, s. 146-155.
- Delanty, G. (2003). Citizenship as a learning process: disciplinary citizenship versus cultural citizenship. *INT. J. Of Lifelong Education*, 22:6, s. 597-605.
- Duyvendak, J. W., Rath, J., Foner, N., & Reekum, R. v. (2014). *New York and Amsterdam: immigration and the New Urban Landscape*. New York University Press.
- Erdal, M., Bertelli, D., Kruse, M., Tjønn, M., Midtbøen, A., Brochmann, G., . . . Jensen, K. (2019). *Citizenship, Participation and Belonging in Scandinavia*. Prio Paper.
- Ersbøl, E., & Bendixsen, M. (20. 09 2023). *Refugees*. Hentet fra Dansk Statsborgerskab : <https://refugees.dk/fakta/lovgivning-og-definitioner/dansk-statsborgerskab/>
- Goodman, S. W. (2023). Citizenship Studies: Policy Causes and Consequences. *Annual Review of Political Science*, s. 135-152.
- Goodmann, S. W. (2023). Citizenship Studies: Policy Causes and Cosequences. *Annual Review, Political Science*, s. 135-152.
- Gustafson, P. (2014). Place attachment in an age of mobility. I L. Manzo, & P. Devine-Wright, *Place Attachment* (s. 37-48). Routledge.

- Henriksen, M., & Tofte, L. R. (20. 04 2024). *Udlændingedeбат skaber ballede i Socialdemokratiet*. Hentet fra Dr.dk besøgt d. 14.05.2024: <https://www.dr.dk/nyheder/politik/udlaendingedeбат-skaber-ballade-i-socialdemokratiet-beskyldes-skabe-grobund-racisme>
- Hervik, P. (2004). The Danish cultural world of unbridgeable differences. *Ethnos*, vol. 69, no. 2, s. 247-267.
- Isin, E. (2012). Citizen without nations. *Environment and Planning D: Society and Space*, s. 450-467.
- Isin, E. F., & Wood, P. K. (1999). *Citizenship and identity*. London: Sage.
- Jensen, T. B., & Bendixen, M. (2020). *Refugees.dk*. Hentet fra Det danske asyl- og integrationssystem kønsdiskriminere fra start til slut: <https://refugees.dk/fokus/2020/december/det-danske-asyl-og-integrationssystem-koensdiskriminerer-fra-start-til-slut/>
- Joppke, C. (2007). Transformation of Citizenship. *Status, Right, Identity, Citizenship Studies 11:1*, s. 37-48.
- Koob, S. A., Skibsted, M., Brygger, R., Manili, S., & Andreassen, M. (2023). *Oplevet etnisk diskrimination i Danmark*. Institut for Menneskerettigheder.
- Lewis, J., & Ostner, I. (1994). *Gender and the Evolution of European Social Policies*. Zentrum für Sozialpolitik, Nr. 4/94.
- Lister, R. (1997). *Engendering Citizenship, Work and Care*. Feminist Research Centre in Aalborg.
- Lister, R. (2003). *Citizenship: Feminist perspectives*. 2. udgave. New University Press.
- Lister, R. (2012). Citizenship and Gender. I E. Amenta, K. Nash, & A. Scott, *The Wiley-Blackwell Companion to Political Sociology* (s. 372-382). Wiley-Blackwell.
- Lister, R. (1997). Citizenship: Towards a feminist synthesis. *Feministisk review No. 57*, s. 28-48.
- Lister, R. (2009). A Nordic Nirvana? . *Gender, Citizenship, and Social Justice in the Nordic Welfare States*, s. 242-278.
- Marshall, T. (1950). *Citizenship and Social Class*. Cambridge University Press.
- Martinielle, M., & Rath, J. (2010). *Selected Studies in International Migration and Immigrant Incorporation*. Amsterdam University Press.
- Mathiassen, C. (2011). Etik i praktisk viden i kontekst: Eksempler fra interviews om mobning- og om fængselsliv. *Nordiske Udkast 39(1)*.
- Milanovic, B. (2016). *Global inequality: a new approach for the age of globalization*. Harvard University Press.

- Mouritsen, P. (2015). *En Plads i Verden*. Gyldendal.
- Mouritsen, P. (2015). *En Plads i Verden*. Gyldendal.
- Olwig, K. F. (2022). The Right to a Family Life and the Biometric 'Truth' of family Reunification: Somali Refugees in Denmark. *Ethnos* 87(2), s. 275-289.
- Pateman, C. (1992). *Beyond Equality and Difference*. Routledge.
- Pettman, J. J. (1999). Globalization and the Gendered Politics of Citizenship. In N. Yuval-Davis, & P. Werbner, *Women, Citizenship and Difference*. Zed Books.
- Retsinformation.dk. (14. 09 2018). Hentet fra Cirkulæerskrivelse om naturalisation:
<https://www.retsinformation.dk/eli/retsinfo/2018/9779>
- Roberts, R. (2019). *Ongoing Mobility Trajectories*. Springer.
- Sanchez-Ayala, L. (2012). Interviewing Techniques for Migrant Minority Groups. I C. Vargas-Silva, *Handbook of Research Methods in Migration* (s. Kapitel 6). Elgar Publishing.
- Shachar, A. (2009). *The Birthright Lottery: Citizenship and Global Inequality*. Harvard University Press.
- Siim, B. (2000). *Gender and citizenship. Politics and agency in France, Britain and Denmark*. Cambridge University Press.
- Siim, B. (2004). *Medborgerskabets udfordringer - etniske minoritetskvinders politiske myndiggørelse*. Aarhus Universitet.
- Siim, B. (2011). *Toward a Gender Sensitive Framework for Citizenship: Comparing Denmark, Britain and France*. Aalborg Universitetsforlag.
- Simonsen, K. B. (2017). "Hvor dansk skal man være for at være dansk" . *politica* , s. 312-329.
- Simonsen, K. B. (2017). "Hvor dansk skal man være for at være dansk? . *Politica*, 49. nr. 3, s. 312-329.
- Simonsen, K. B. (2017). Does citizenship always further immigrants' feeling of belonging to the host nation? . *Comparative Migration Studies* vol 5., s. 1-17.
- Sodemann, M. (2020). *Det du ikke ved får patienten ondt af*.
- Stevens, J. (2010). *States without Nations: Citizenship for Mortals*. Columbia University Press.
- Tanggaard, L. (2017). Fænomenologiske analyse. I M. Järvinen, & N. Mik-Meyer, *Kvalitativ Analyse: Syv Traditioner* (s. 79-125). Hans Reitzel Forlag.
- Warming, H., & Fahnøe, K. (2017). Social Work and Live Citizenship. I H. Warming, & K. Fahnøe, *Lived Citizenship on the Edge of Society* (s. 1-23). Palgrave Politics of Identity.

- Yuval-Davis , N. (2006). Belonging and the politics of belonging. *Patterns of Prejudice* 40:3, s. 197-214.
- Yuval-Davis , N. (2012). *The Politics of Belonging*. Sage Academic Books.
- Yuval-Davis, N. (1997). Women, Citizenship and Difference. *Feminist Review* 57, s. 4-27.
- Yuval-Davis, N. (2011). *Power, Intersectionality and the Politics of Belonging*. Aalborg University : FREIA - Feminist Research Center in Aalborg.
- Yuval-Davis, N., & Werbner, P. (1999). Introduktion: women and the new discourse of citizenship. I N. Yuval-Davis, & P. Werbner, *Women, citizenship and difference* (s. 1-31). London: Zed.